

Ο ΧΑΛΚΙΝΟΣ ΝΕΟΣ (ΑΠΟΛΛΩΝ;) ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ

Στο παρόν τεύχος κρίναμε σκόπιμο να προβάλλουμε ένα μείζον ενάλιο εύρημα (χάλκινο ακέφαλο άγαλμα νέου της Ρωμαϊκής εποχής), το οποίο σημειώθηκε τυχαία στην περιοχή της Σαλαμίνας πριν από 133 χρόνια, προερχόμενο πιθανότατα από ναυάγιο, και το οποίο δεν είναι ευρύτερα γνωστό. Ανασύρθηκε από δίχτυα ψαράδων το 1878 και βρίσκεται σήμερα εκτεθειμένο στη Συλλογή Αρχαιοτήτων του Μουσείου της Περγάμου στο Βερολίνο. Παρουσιάζουμε εδώ (στη σελ. 30) σε μετάφραση το σχετικό λήμμα από τον κατάλογο του Γερμανικού Μουσείου (βλ. B. Knittlmayer και W.-D. Heilmeyer (επιμ. έκδ.), *Die Antikensammlung, Altes Museum, Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin, P. von Zabern, Main am Rhein, 1998, σ. 126*), ενώ ας σημειωθεί ότι το άγαλμα έχει αποτελέσει αντικείμενο μονογραφίας του Καθηγητή Wolf-Dieter Heilmeyer (*Der Jüngling von Salamis*, 1996).

Γ.Γ.Α.

Περιεχόμενα

<i>Ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες στη νότια Σαλαμίνα κατά το 2010</i>	2
<i>Το Ανατολικό Συγκρότημα στη Μυκηναϊκή ακρόπολη στα Κανάκια</i>	10
<i>Γεωλογία ιερού βράχου και λάκκου εναγισμάτων τεμένους στο Πυργιακόνη</i>	18
<i>Συντήρηση μελαμβανούς κεραμικής από το Κλασικό-πρώιμο Ελληνιστικό τέμενος</i>	23
<i>Οικόπεδο Ζούγρη στο Αμπελάκι</i>	25
<i>Συντήρηση τμήματος επίστεψης μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης από το Αμπελάκι</i>	28
<i>Ο Edward Everett στο Αμπελάκι</i>	29
<i>Χάλκινο άγαλμα νέου</i>	30
<i>Το Καποδιστριακό σχολείο Σαλαμίνας</i>	31
<i>Το Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας σε έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού</i>	33
<i>Πεπραγμένα 2010</i>	35
<i>Επισκέψεις στο χώρο των ανασκαφών</i>	37
<i>Από τη δράση των μελών του Ομίλου</i>	39

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 2010

Έκθεση Αποτελεσμάτων

του

Γιάννου Γ. Λώλου

Οργάνωση – εκτέλεση των ερευνών

Κατά το Φθινόπωρο του 2010 συνεχίστηκαν με εντατικό ρυθμό, για δέκατο έβδομο (17^ο), κατά σειράν, χρόνο, οι συστηματικές ανασκαφικές και επιφανειακές έρευνες και συναφείς εργασίες του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στη νότια Σαλαμίνα, με έμφαση στην περιοχή των Κανακίων, υπό τη διεύθυνση του υπογραφομένου, με βασική συνεργάτιδα την Χριστίνα Μαραμπέα, Διδάκτορα Αρχαιολογίας, εκτελούσα ουσιαστικώς χρέη υποδιευθύντριας.

Οι έρευνες του 2010 διεξήχθησαν με την συναίνεση και την κατά νόμον εποπτεία της ΚΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Πειραιώς¹ και της 1^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων,² με τη σταθερή οικονομική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων³ και με τη συνεχιζόμενη συμπαράσταση του Δήμου Σαλαμίνας⁴ (συγκεκριμένα με τη διάθεση του λεωφορείου του Αναπτυξιακού Συνδέσμου Σαλαμίνας για την καθημερινή μεταφορά της Πανεπιστημιακής αποστολής στους χώρους των ανασκαφών).

Στις ανασκαφικές και άλλες εργασίες του Φθινοπώρου του 2010 είχαν ενεργό συμμετοχή αρχαιολόγοι, πρωτίστως η Χριστίνα Μαραμπέα, με αυξημένες ευθύνες στο πεδίο, για όλη την περίοδο, και ο Γιάννης Χαιρετάκης (Μ.Δ.Ε.), στην ανασκαφή του τεμένους των ιστορικών χρόνων στο Πυργιακόνι, καθώς και ο Σταύρος Οικονομίδης (υποψ. Διδάκτωρ), με συμβολή σε επιμέρους τομείς, επίσης συ-

νεργάτες διαφόρων ειδικοτήτων,⁵ φοιτητές και νέοι πτυχιούχοι της Αρχαιολογίας,⁶ καθώς και δώδεκα (12) συνολικά εργατοτεχνίτες και βοηθοί.⁷

Οι ανασκαφικές και συναφείς εργασίες του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κατά το 2010 εξελίχθηκαν κυρίως στο πεδίο των Κανακίων, στη νοτιοδυτική πλευρά της Σαλαμίνας, όπου, κατά την τελευταία δεκαετία, αναδύεται η Μυκηναϊκή πρωτεύουσα της νήσου, η έδρα, κατά την παράδοση, της δυναστείας των Αιακιδών και του Τελαμόνιου Αίαντος και απώτερη μητρόπολη της πόλεως Σαλαμίνας της Κύπρου.

Οι ανασκαφικές έρευνες του 2010 διενεργήθηκαν σε δύο (2) τομείς: στην Μυκηναϊκή ακρόπολη, επάνω από τον μυχό του Όρμου των Κανακίων, και στο άμεσα γειτονικό πλάτωμα (Πυργιακόνι), όπου εκτείνεται το νεκροταφείο του Μυκηναϊκού άστεως, ενώ εντοπίζονται και μείζονα μνημεία, με οριοθετικούς περιβόλους: Μυκηναϊκός τύμβος – κενοτάφιο και συναπτόμενος λατρευτικός χώρος (τέμενος) της Κλασικής – πρώιμης Ελληνιστικής περιόδου. Περιορισμένες επιφανειακές έρευνες έγιναν και στις περιοχές Περιστέρια και Μαρούδι, σε δημόσιες εκτάσεις, στις νότιες ακτές της νήσου.

Τα κινητά ευρήματα από τις προαναφερθείσες έρευνες, όλα, πλην ελαχίστων οστράκων, αρμοδιότητας ΚΣΤ' Ε.Π.Κ.Α., μεταφέρθηκαν, με ευθύνη του ανασκαφέα, στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας

Εικ. 1. Κανακία, ακρόπολη, Κτήριο Γ. Άποψη της βόρειας πτέρυγας, με τους πρόσφατα ανασκαφέντες χώρους μπροστά (από τα ανατολικά).

στην Κούλουρη, το οποίο άνοιξε για το κοινό τον Ιούλιο του 2010. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε δύο προθήκες της 1^{ης} Αίθουσας εκτίθενται, με πλήρη τεκμηρίωση, τα σημαντικότερα ευρήματα από τις πολυετείς ανασκαφές στα Περιστερία και στα Κανάκια.

Το Εργαστήριο της Πανεπιστημιακής ανασκαφής, σε τμήμα του κτηρίου της νέας Δημοτικής Κοινότητας Σεληνίων του Δήμου Σαλαμίνας,⁸ λειτούργησε, με άμεσα υπεύθυνη την Χρ. Μαραμπέα, καθ' όλη τη διάρκεια του Φθινοπώρου του 2010, ως χώρος καθαρισμού και μελέτης των κινητών ευρημάτων και χώρος πραγματοποίησης φροντιστηρίων και ως μελετητήριο, με πυρήνα αρχαιολογικής βιβλιοθήκης, υπό την εποπτεία του Διευθυντή της ανασκαφής.

Α. Η ανασκαφή στη Μυκηναϊκή ακρόπολη

Η Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Ι (δεύτερη σε σειρά εκτέλεσης κατά το 2010) διενεργήθηκε στο κορυφαίο τμήμα της παραλιακής Μυκηναϊκής ακρόπολης των Κανακίων,⁹ συγκεκριμένα στον Τομέα Γ, όπου εκτείνεται το κεντρικό κτήριο του κυρίαρχου (ανακτορικού) συγκροτήματος του ύστερου 13^{ου} αι. π.Χ., ανεπτυγμένο σε πέντε διαδοχικά επίπεδα και αποτελούμενο, μέχρι στιγμής, από 50 δωμάτια και άλλους χώρους, και με εμβαδόν άνω των 750 τ.μ.

Η ερευνητική - εκπαιδευτική ανασκαφή εξελίχθηκε στο ανατολικό τμήμα της βόρειας πτέρυγας του Κτηρίου Γ (Εικ. 1), όπου αποκαλύφθηκαν τρεις (3) νέοι χώροι, μικρών γενικά διαστάσεων, και ερευνήθηκαν

πλήρως (ή σχεδόν πλήρως) μέχρι το επίπεδο του δαπέδου τους (Εικ. 2).

Με την πρόοδο της ανασκαφής έγινε σαφές ότι οι δύο εξ αυτών (οι βορειότεροι) είναι αλληλοδιάδοχοι και συνιστούν μέρη ενός ακανόνιστου τετραμερούς προσαρτήματος (είδους σκεπαστής αυλής) στη βόρεια πλευρά του κεντρικού ανακτορικού κτηρίου, του οποίου το δυτικότερο τμήμα είναι ο προθάλαμος (ή χώρος αναμονής) της βόρειας εισόδου του συγκροτήματος, με το κτιστό θρανίο και τον πήλινο λουτήρα.¹⁰ Το προσάρτημα αυτό, πλήρως ή μερικώς και μάλλον προχείρως στεγασμένο, ορίζεται στη βόρεια πλευρά από τεθλασμένο τοίχο πρόχειρης, σχετικώς, κατασκευής (μαντρότοιχο;).

Από τους νέους χώρους της βόρειας πτέρυγας του Κτηρίου Γ, ο τρίτος είναι μικρό μακρόστενο δωμάτιο, αδιευκρίνιστης ακόμη λειτουργίας, στη σειρά των δωματίων που αναπτύσσονται στη βόρεια πλευρά του μακρού ευρύχωρου διαδρόμου του κτηρίου, στον άξονα Α.-Δ. Στη νοτιοδυτική γωνία του ήλθε στο φως χαμηλό θρανίο (εργασίας;), σε σχήμα Γ, εν μέρει κτιστό και εν μέρει λαξευτό (Εικ. 2)

Στα κινητά ευρήματα που σημειώθηκαν στα στρώματα καταστροφής/εγκατάλειψης στους ανασκαφέντες χώρους της βόρειας πτέρυγας του Κτηρίου Γ περιλαμβάνονται: ποσότητες θραυσμένης κεραμικής της Υστεροελλαδικής ΙΙΒ-ΙΙΓ: πρώιμης περιόδου, δύο σχεδόν ακέραια αγγεία (τριποδική χύτρα, Εικ. 3, και προχυτική λεκάνη της χονδροειδούς κατηγο-

Εικ. 2. Κανάκια, ακρόπολη, Κτήριο Γ. Αποψη του μικρού δωματίου, με το γωνιακό θρανίο και ευρήματα στο δάπεδο (από τα βόρεια).

Εικ. 3. Κανάκια, ακρόπολη, Κτήριο Γ. Τριποδική χύτρα κατά χώραν, στην ανατολική πλευρά του μικρού δωματίου.

Εικ. 4. Πυργιακόνι, τέμενος. Γενική άποψη του νοτίου-νοτιοανατολικού μετώπου της φυσικής εξέδρας, από τα ανατολικά.

ρίας (από το μικρό δωμάτιο με το γωνιακό θρανίο) και 19 λίθινα εργαλεία διαφόρων ειδών. Σε τρεις (3) κατακόρυφες κυλινδρικές λαβές χυτροειδών αγγείων, Αιγινήτικης προέλευσης, αναγνωρίζονται σημεία αγγειοπλαστών, τα οποία προστίθενται στο εντυπωσιακό σύνολο των σχετικών μαρτυριών από τα κτήρια της ακρόπολης.

Β. Η ανασκαφή του Κλασικού-Ελληνιστικού τεμένους στο πλάτωμα νοτιοανατολικώς της Μυκηναϊκής ακρόπολης

Η Πανεπιστημιακή Ανασκαφή II (πρώτη σε σειρά εκτέλεσης κατά το 2010) διενεργήθηκε¹¹ στο πλάτωμα στα νοτιοανατολικά της Μυκηναϊκής ακρόπολης (θέση Πυργιακόνι), το οποίο παρουσιάζεται ως τοπίο ταφής και λατρείας νεκρών (και πιθανώτατα ηρώων) σε

Εικ. 5. Πυργιακόνι, τέμενος, Νότιος Τομέας. Άποψη του δωματίου καθαρωμένων μετά την ανασκαφή του, από τα νοτιοδυτικά.

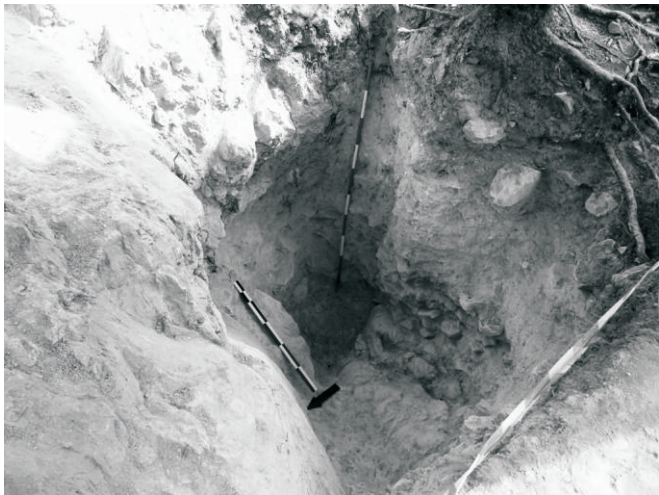
διαφόρους περιόδους της Αρχαιότητας. Το αναπεπταμένο δυτικό-νοτιοδυτικό τμήμα του καταλαμβάνεται από δύο σημαντικότερα συναπτόμενα μνημεία, τον Μυκηναϊκό τύμβο-κενοτάφιο και το Κλασικό-πρώιμο Ελληνιστικό τέμενος, η συστηματική έρευνα των οποίων εξελίσσεται από το 2008.

Η ανασκαφική έρευνα του 2010 διεξήχθη, βάσει ανασκαφικού κανάβου (με τετράγωνα 4 x 4 μ.), στην περιοχή του λατρευτικού χώρου (τεμένους) των ιστορικών χρόνων, με υπεύθυνους πεδίου την Χρ. Μαραμπέα, στο Βόρειο Τομέα, και τον Γ. Χαιρετάκη, στο Νότιο Τομέα. Πυρήνα του τεμένους συνιστά βραχώδης (ασβεστολιθικός) σχηματισμός, με επίπεδη γενικώς άνω επιφάνεια. Πρόκειται για φυσική εξέδρα, συνολικών διαστάσεων 36 x 20 μ., με μέτωπο προς τα νότια και νοτιοανατολικά (Εικ. 4), μέσου ύψους 1,70 μ., στο οποίο διατηρούνται τεχνητά ορθογώνια λαξεύματα (κόγχες). Η όλη έκταση, προορισμένη για λατρευτικές επισκέψεις και συναθροίσεις, οριοθετείται από περίβολο, μέσου πάχους 1-1,20 μ., του οποίου η πορεία παρακολουθείται κανονικά στην ανατολική και νότια πλευρά, ενώ ανιχνεύεται με βεβαιότητα στη βόρεια πλευρά.

Εξαιρετικά σημαντικό στοιχείο, εδώ, είναι η σχέση του με τον περίβολο του Μυκηναϊκού κενοταφίου. Διευθετήθηκε κατά τρόπον ώστε να συνάπτεται (να “κολλά”) με τον περίβολο του παλαιότερου μνημείου, όπως ακριβώς συμβαίνει σε ένα άλλο ιερό τόπο, το Σούνιο, ο-

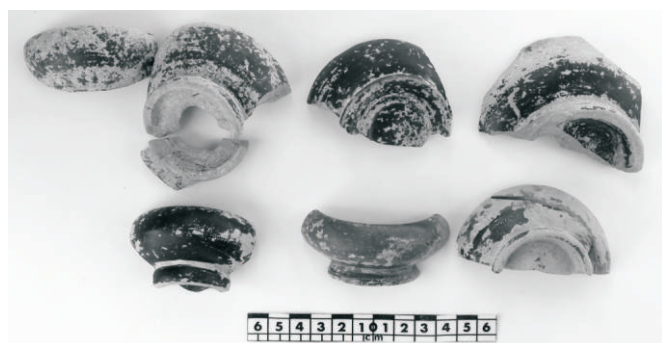
Εικ. 6. Πυργιακόνι, τέμενος, Νότιος Τομέας. Άποψη του βοηθητικού δωματίου μετά την ανασκαφή του, από τα βορειοανατολικά.

Εικ. 7. Πυργιακόνι, τέμενος, Βόρειος Τομέας. Αποψη του χοανοειδούς πυθμένα της φυσικής λεκάνης (βόθρου προσφορών).

που ο περίβολος του Κλασικού τεμένους της Αθηνάς Σουνιάδος προσαρμόζεται σε εκείνον του παλαιότερου τεμένους (ηρώου) του Φρόντη(ς), πηδαλιούχου, κατά τ' Έπος, του Μενελάου.¹²

Στο κατώτερο επίπεδο (Ν. Τομέα) του τεμένους ανεσκάφησαν δύο συνεχόμενα δωμάτια, με χωριστές εισόδους, σε επαφή με το κατακόρυφο μέτωπο της φυσικής εξέδρας. Το μικρότερο (Εικ. 5), εσωτερικών διαστάσεων 5 x 1,50-2 μ., με πάλλευκο εσωτερικό, δηλαδή με επάλειψη λευκού ασβεστοκονιάματος στο δάπεδο και στους τοίχους, μπορεί να θεωρηθεί δωμάτιο καθαρμών για χρήση από τον ιερέα, εάν κρίνουμε και από τα ευρήματα: θραύσματα πήλινων πίθων, ορθογωνίων σκευών και λίθινων λεκανών για τη διατήρηση του νερού, που θα μετέφεραν από τη γειτονική κυκλωτή κρήνη (ερευνηθείσα πλήρως κατά την περυσινή ανασκαφική περίοδο). Το δεύτερο δωμάτιο (Εικ. 6), εσωτερικών διαστάσεων 5 x 5 μ., από το οποίο προέρχονται ποσότητα κεραμεικής, πλήθος μικροαντικει-

Εικ. 9. Πυργιακόνι, τέμενος. Μελαμβαφή φιαλίδια Κλασικών-πρώιμων Ελληνιστικών χρόνων.

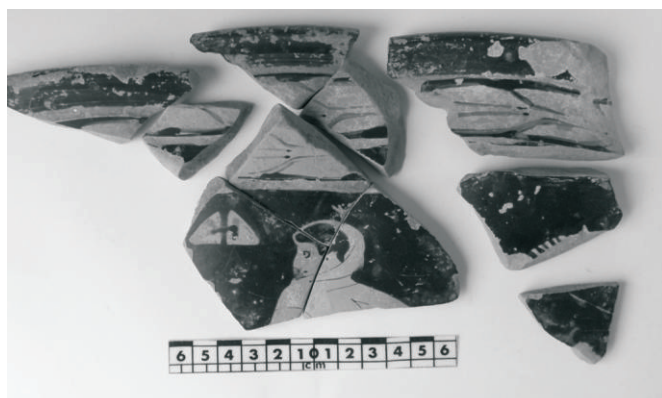

Εικ. 8. Πυργιακόνι, τέμενος, Βόρειος Τομέας. Αποψη του κτίσματος σχήματος Π, ανατολικά της φυσικής λεκάνης, από τα βορειοδυτικά.

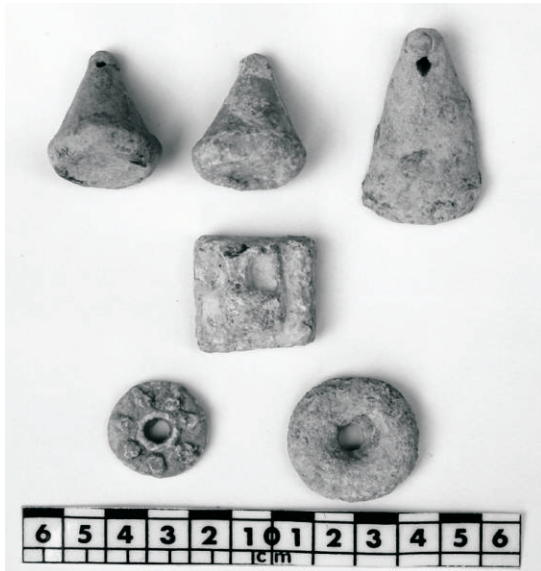
μένων και αριθμός νομισμάτων, πρέπει να είχε βοηθητική λειτουργία, για την εξυπηρέτηση των αναγκών του ιερέα (ή ιέρειας).

Ο κύριος χώρος άσκησης της λατρείας εντοπίζεται, χωρίς αμφιβολία, στο ανώτερο επίπεδο (Β. Τομέα) του τεμένους και ορίζεται, στη βόρεια και την ανατολική πλευρά, από καλοκτισμένο τοίχο-περίβολο σε σχήμα Γ, αποτελούμενο δηλαδή από δύο σκέλη σε ορθή γωνία (με το ανατολικό κατεστραμμένο, σχεδόν ολοσχερώς, από αρχαιοκαπήλους).

Εξακριβώθηκε ότι η σύνδεση μεταξύ των δύο επιπέδων επιτυγχάνεται μέσω ανόδου (ράμπας ή κλίμακας;) σε σημείο όπου υπάρχει ασυνέχεια του μετώπου του βράχου. Αυτή δίδει πρόσβαση σε στενό λιθόστρωτο διάδρομο, με πορεία προς τα βόρεια/βορειοδυτικά, ο οποίος οδηγεί κατ' ευθείαν σε κτίσμα (Εικ. 8), σε σχήμα Π, διαστάσεων 3,50 x 2,50 μ., ανοικτό μπροστά, με θύρα (εξόδου;) στην πίσω (βόρεια) πλευρά του.

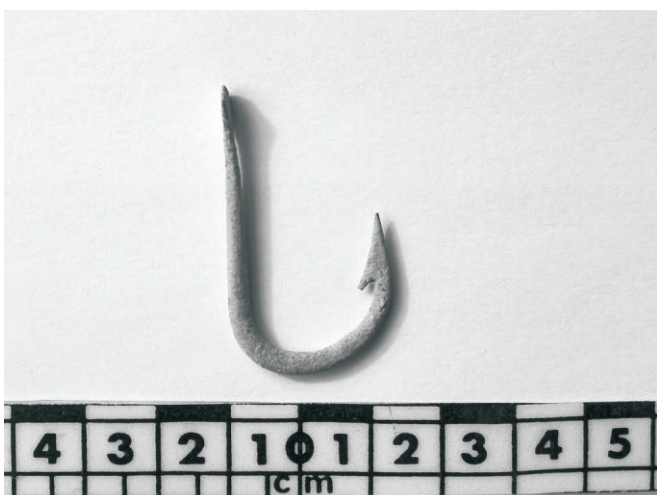

Εικ. 10. Πυργιακόνι, τέμενος, Βόρειος Τομέας. Θραύσματα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα, με μορφή καλυπτόμενου, του 400 π.Χ. περίπου.

Εικ. 11. Πυργιακόνι, τέμενος, Νότιος Τομέας. Μολύβδινα αντικείμενα (βαρίδια, σταθμίο και σφενδονόλιθοι), Κλασικών-πρώιμων Ελληνιστικών χρόνων.

Σε απόσταση λίγων μέτρων προς τα δυτικά αναγνωρίζεται το επίκεντρο της λατρείας στον ιερό βράχο: Μεγάλη φυσική λεκάνη, ακανόνιστης ελλειψοειδούς μορφής, μήκους 5,60 μ. και πλάτους στο μέσον 3 μ., με χοανοειδή πυθμένα (Εικ. 7), που βαθαίνει προς τα ανατολικά, μέχρι τα 2,70 μ., όπου έχει σταματήσει η ανασκαφή. Πρόκειται, πιθανώτατα, για βόθρο (λάκκο) εναγισμάτων, δηλαδή προσφορών, σε υγρά, στη σκιά του νεκρού (ή των νεκρών), ο οποίος μπαζώθηκε σε δύο δόσεις, αλλά σε μία χρονική στιγμή, προφανώς μετά την καταστροφή του τεμένους και στο πλαίσιο εκκαθάρισης του χώρου, όπως έδειξε η στρωματογραφία της επίχωσης στο εσωτερικό του. Το μπάζωμα βρέθηκε να περιέχει πολύ οικοδομικό υλικό και

Εικ. 12. Πυργιακόνι, τέμενος, Νότιος Τομέας. Χάλκινο αγκίστρι Κλασικών-πρώιμων Ελληνιστικών χρόνων.

Εικ. 13. Πυργιακόνι, τέμενος, Νότιος Τομέας. Ασημένιο Αθηναϊκό νόμισμα (τριτεταρτημόριο οβολού), κοπή του 4^{ου} αι. π.Χ.

μεγάλη ποσότητα θραυσμένης κεραμεικής (άγραφης και μελαμβαφούς εξαιρετης ποιότητας), η οποία χρονολογείται στην Κλασική και πρώιμη Ελληνιστική εποχή (5^ο, 4^ο και πρώιμο 3^ο αι. π.Χ.) και παρέχει σαφή εικόνα για τη διάρκεια λειτουργίας του ιερού.

Από τον όγκο της κεραμεικής προερχόμενης και από τους δύο τομείς της ανασκαφής, μεγάλο μέρος ανάγεται σε Υστεροκλασικούς-πρώιμους Ελληνιστικούς χρόνους (Εικ. 9). Γενικώς, στην κατηγορία της άβαφης κεραμεικής τα συχνότερα απαντώμενα σχήματα αγγείων είναι η λεκάνη, το ευρύστομο μαγειρικό αγγείο, ο εμπορικός (οξυπύθμενος) αμφορέας (Θάσου, Μένδης, Χίου κ.ά.), ο πίθος και η κυψέλη. Στην Αττική μελαμβαφή κεραμεική επικρατούν εμφανώς οι φιάλες, τα φιαλίδια, οι σκύφοι, οι κάνθαροι, τα κλειστά σχήματα (οινοχόες, όλπες) και οι λύχνοι, για χρήση στις παννυχίδες. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει τμήμα ερυθρόμορφου κωδωνόσχημου κρατήρα του 400 π.Χ. περίπου (Εικ. 10), με μορφή καλυπτόμενου, που είχε διατηρηθεί, μαζί με άλλα μελαμβαφή όστρακα, σε φυσικό κοίλωμα του βράχου στον κυρίως λατρευτικό χώρο. Τα πρώτα επιγραφικά ευρήματα (graffiti) απαντούν σε δύο βάσεις μελαμβαφών αγγείων, ενώ εντοπίζονται και δύο ενσφράγιστες λαβές εμπορικών αμφορέων.

Στα μικροαντικείμενα, από διάφορες ύλες, και άλλα μικρά ευρήματα από την ανασκαφή του 2010, πολλά α-

πό τα οποία σημειώθηκαν στο δάπεδο του βοηθητικού δωματίου στο Ν. Τομέα, συγκαταλέγονται: πήλινες πυραμιδόσχημες αγνύθες, πήλινα και λίθινα εργαλεία, μετάλλια αντικείμενα, από σίδηρο, χαλκό και μόλυβδο (σύνδεσμοι επιδιόρθωσης αγγείων, ελάσματα, βαρίδια αλιευτικών δικτύων, σφενδονόλιθοι, Αθηναϊκό σταθμίο με ανάγλυφο σύμβολο, Εικ. 11-12), δύο ψήφοι από φαγεντιανή, 13 διάτρητα κοχύλια *Luria lurida* ως ψήφοι περιδεραιού και 5 επεξεργασμένα κοχύλια του είδους *Spondylus gaederopus*.

Ιδιαίτερος σημαντικά, τέλος, για την χρονολόγηση της καταστροφής και της εγκατάλειψης του ιερού είναι και τα νομισματικά ευρήματα (13 συνολικά) από το Ν. Τομέα (από την ανασκαφή ή το κόσκινο, ή από την επιφανειακή περισυλλογή). Εκτός από ένα μικρό χάλκινο Υστερορωμαϊκών χρόνων, όλα, σχεδόν, προέρχονται από το βοηθητικό δωμάτιο. Ανάμεσα στα χάλκινα νομίσματα αναγνωρίζονται αρκετές γνωστές Αθηναϊκές κοπές του τέλους του 4^{ου}-αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ. (ιδίως των αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ.), ενώ μείζον ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα Αθηναϊκό ασημένιο τριεταρτημόριο, δηλαδή 3/4 οβολου (Εικ. 13).¹³

Ήδη, με βάση τα αποτελέσματα της ανασκαφής του 2010, αποκαλύπτονται οι τύχες του τεμένους από την καθιέρωσή του και μετά: Φαίνεται ότι ιδρύθηκε σε προσεκτικά επιλεγμένο σημείο, στις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ., λίγο μετά την προσάρτηση της Σαλαμίνας στο κράτος των Αθηνών και την “πολιτική” ενσωμάτωση του θρυλικού υποβάθρου της στην Αθηναϊκή ιστορία. Η καταστροφή του τεμένους, για την οποία συμφωνούν κεραμεικές και νομισματικές μαρτυρίες, θα πρέπει να τοποθετηθεί στον πρώιμο 3^ο αι. π.Χ., μέσα στον ορίζοντα ίσως του Χρεμωνιδείου πολέμου, από το 268 έως το 263/2 π.Χ.¹⁴ Ο διακεκριμένος αυτός λατρευτικός τόπος, σε άμεση οπτική επαφή με τον ερειπιώνα της ακροπόλεως της Κυχρείας, ιδρυμένος μέσα σε ένα φορτισμένο, από

αίωνες νεκρικό τοπίο, προσκολλημένος στο κενοτάφιο επιφανούς νεκρού του Μυκηναϊκού παρελθόντος και έχοντας ως επίκεντρό του ένα μεγάλο βόθρο υγρών προσφορών, φαίνεται ότι ήταν προορισμένος για πράξεις ηρωολατρείας, με κεντρική πιθανώτατα μορφή τον Αίαντα (ίσως και τον μυθικό Κυχρέα;), με βάση επιγραφικές και φιλολογικές μαρτυρίες, η άσκηση της οποίας μπορεί να εστιάσθηκε αργότερα στην πόλη της Σαλαμίνας στην ανατολική ακτή.

Προστασία, συντήρηση και ανάδειξη μνημείων

Όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, παράλληλα προς τις ανασκαφικές εργασίες, συνεχίσθηκαν κατά το 2010 και οι εργασίες προστασίας, στερέωσης και ανάδειξης μνημείων στα Κανάκια και στα Περιστερία, οι οποίες, μεταξύ άλλων, περιελάμβαναν:

α) Την διαμόρφωση 25 λίθινων βαθμίδων στο πρώτο κατηφορικό τμήμα του μονοπατιού, που οδηγεί από τον υποτυπώδη χώρο στάθμευσης στο Πυργιακόνι, στο χώρο των ανασκαφών στη Μυκηναϊκή ακρόπολη των Κανακίων.

β) Τον καθαρισμό και τη βελτίωση του παλαιού μονοπατιού, με οφιοειδή πορεία, στην απότομη δυτική κλιτύ της Μυκηναϊκής ακρόπολης, που οδηγεί από την παραλία του Όρμου των Κανακίων στο ξύλινο “κίοσκι” στο κορυφαίο βραχώδες τμήμα της ακρόπολης.

γ) Την αποτελεσματική στερέωση και αποκατάσταση της κτιστής κυκλοτερούς κρήνης των Κλασικών-πρώιμων Ελληνιστικών χρόνων (Εικ. 14), που αποκαλύφθηκε το 2009 στα νοτιοδυτικά του Μυκηναϊκού κενοταφίου στο

Πυργιακόνι, με μερική πλήρωση του εσωτερικού της, για στατικούς λόγους.

δ) Την επίστρωση, ως έργο του Αναπτυξιακού

Εικ. 14. Πυργιακόνι. Άποψη της κυκλοτερούς Κλασικής-πρώιμης Ελληνιστικής κρήνης μετά τις εργασίες στερέωσης και διαμόρφωσης, από τα ανατολικά.

Συνδέσμου Σαλαμίνας του Δήμου Σαλαμίνας, του ανώμαλου ανηφορικού χωματόδρομου (“Οδού Ευριπίδου”), που οδηγεί από την παραλία του Όρμου Περιστερία στην “είσοδο” του κηρυγμένου, αρχαιολογικού χώρου του Σπηλαιίου του Ευριπίδη και του Ιερού του Διονύσου, και ως πρώτο, ουσιαστικώς, μέτρο για την οριστική διαμόρφωσή του στο μέλλον.

Επιφανειακή έρευνα

Η επιφανειακή έρευνα σε καθορισμένα τμήματα της νότιας Σαλαμίνας, συνδυαζόμενη προς την ανασκαφική στη Μυκηναϊκή ακρόπολη των Κανακίων, ήταν, κατά το 2010, περιορισμένης εκτάσεως, και διενεργήθηκε σε τμήματα, μόνον, της περιοχής Μαρουδίου και της ευρύτερης περιοχής Περιστερίων.

Στην περιοχή Μαρουδίου πραγματοποιήθηκε εκ νέου αναγνώριση στο χώρο, σε τμήμα για την ακρίβεια του μεγάλου, όπως φαίνεται, Π.Ε. Ι οικισμού στο Ακρωτήριο Μερτζάνη (Εικ. 15), αναφερθέντος παλαιότερα, για πρώτη φορά, από τον γνωστό Σαλαμίνο αρχαιολόγο και φιλόλογο Παναγιώτη Παρθένη.¹⁵

Στο χώρο (υποτυπώδη χωματόδρομο), προφανώς δημόσιο, μεταξύ της μάντρας της τελευταίας εξοχικής κατοικίας και του ελεύθερου (αδόμητου) τμήματος του ακρωτηρίου, φωτογραφήθηκαν και μετρήθηκαν όλες οι ορατές θεμελιώσεις κτισμάτων του Πρωτοελλαδικού Ι οικισμού. Πραγματοποιήθηκε και ενδεικτική μόνο περισυλλογή θραυσμάτων Π.Ε. Ι κεραμεικής στην περιοχή των θεμελιώσεων. Έγινε, επίσης, ακριβής αποτύ-

Εικ. 15. Μαρούδι, Ακρωτήριο Μερτζάνη. Άποψη του χώρου με τις θεμελιώσεις οικιών του Πρωτοελλαδικού Ι οικισμού, από τα ανατολικά.

πωση των βέβαιων τοίχων (έξι συνολικώς), στη συγκεκριμένη περιοχή (σε κλίμακα 1:50).

Αξίζει να σημειωθεί ότι, προς τα βόρεια, παρατηρούνται σποραδικά επιφανειακά Πρωτοελλαδικά όστρακα μέχρι την Οδό Ικαρίας (τη νότια πλευρά της).

Ως μέρος του προγράμματος πρακτικής άσκησης των φοιτητών της Πανεπιστημιακής ομάδος, περιελήφθη διερευνητική επίσκεψη στην εξέχουσα ακρόπολη της Μέσης Εποχής του Χαλκού στην τοποθεσία Σκλάβος, επάνω από τον Όρμο Μαρούδι,¹⁶ ώστε να ελεγχθεί και η σημερινή κατάσταση του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου. Δυστυχώς, παραμένουν ακόμη οι τεράστιοι σωροί χωμάτων, οι οποίοι είχαν αυθαιρέτως απορριφθεί με φορτηγό από αγνώστους, εκσκαφείς προφανώς, προ δύο και πλέον ετών, στη βορειοδυτική πλευρά του αρχαιολογικού χώρου, αν και το γεγονός είχε καταγγελθεί αρμοδίως.

Στο πλαίσιο της μελέτης του δικτύου των παράκτιων οικισμών και ναυτικών σταθμών της Πρωτοελλαδικής “θαλασσοκρατίας” στο Σαρωνικό και στην ευρύτερη, προς νότον, περιοχή, περί τα μέσα της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., πραγματοποιήθηκε, μετά από πολλά χρόνια, όδευση, για λόγους περαιτέρω τεκμηρίωσης, στο Ακρωτήριο Λυκόπουλο ανάμεσα στην περιοχή Περιστερία και στον Όρμο Κολώνες, όπου εντοπίζεται οχυρωμένος Πρωτοελλαδικός Ι οικισμός (είχε αναγνωρισθεί κατά τη δεκαετία του 1990).¹⁷ Είναι ο δεύτερος της ακμαίας Πρωτοελλαδικής Ι φάσης, επάνω σε ακρωτήριο, μετά από αυτόν στο Μερτζάνη, που τεκμηριώνεται στη νότια

Εικ. 16. Ακρωτήριο Λυκόπουλο. Άποψη του πύργου στο βόρειο τμήμα του οχυρωματικού περιβάλλοντος του Πρωτοελλαδικού Ι οικισμού, από τα βόρεια.

ακτή της Σαλαμίνας.

Στο Λυκόπουλο, ο Πρωτοελλαδικός Ι οικισμός εκτείνεται στα ανώτερα επίπεδα του υψηλού και βραχώδους ακρωτηρίου, το οποίο, ευτυχώς, παραμένει ελεύθερο (αδόμητο). Η ανατολική και η νότια πλευρά του ακρωτηρίου είναι εντελώς απόκρημνες, ύψους πολλών μέτρων.

Ο οικισμός προστατεύεται από κτιστό περίβολο, οχυρωματικού/ρυθμιστικού χαρακτήρα, το πάχος του οποίου γενικά κυμαίνεται από 1 μ. έως 1,40/1,50 μ. Παρακολουθείται, ανάμεσα σε σχίνους και άλλα φυτά, και ορίζει χονδρικά το ανώτερο άνδρη του ακρωτηρίου, προστατεύοντας την οικιστική περιοχή από τα βόρεια, βορειοδυτικά, δυτικά και νοτιοδυτικά. Φθάνει μέχρι του σημείου, όπου ο βράχος (φυσικός ασβεστόλιθος) κόβεται (“πέφτει”) απότομα, στην ανατολική και στη νότια πλευρά.

Στη βόρεια γραμμή του κυρίου περιβόλου, στον άξονα δηλαδή Α.-Δ., όπου είναι η πλευρά της πρόσβασης στον οικισμό, σχηματίζεται αμυντικός καμπυλοειδής πυργίσκος (Εικ. 16), με χορδή (τόξου) 4,30 μ. Συγκροτείται από μεγάλους και μεσαίους λίθους, οι οποίοι διατηρούνται σε 3-4 στρώσεις, με μέγιστο σωζόμενο ύψος 1,20 μ. Στη νότια πλευρά της υπολογιζόμενης κατοικημένης περιοχής, στο ανώτερο επίπεδο του ακρωτηρίου, διακρίνεται θεμελίωση τοίχου (πλάτους 0,55 μ. περίπου), στον άξονα Α.-Δ. και σε μήκος 9,40 μ., που πρέπει να αποτελεί την μία μακρά πλευρά μεγάλου, σχετικώς, κτηρίου.

Στην έκταση του ανωτέρου επιπέδου του ακρωτηρίου σημειώνονται σποραδικά επιφανειακά όστρακα (μικρά και φθαρμένα) Π.Ε.ΙΙ αγγείων (ανάμεσά τους και θραύσμα ραμφόστομης φιάλης - *sauceboat* - της γνωστής κατηγορίας *Urfirnis*).

Γιάννος Γ. Λώλος

Αν. Καθηγητής

Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Σημειώσεις

1. Εκπροσωπούμενης δια της αρχαιολόγου Κας Ανδρομάχης Καπετανοπούλου.
2. Εκπροσωπούμενης δια της αρχαιολόγου Κας Ελ. Βολτυράκη και της αρχαιολόγου Κας Μ. Μαργώνη
3. Επί πρυτανείας του Καθηγητή κ. Ιωάννη Γεροθανάση.
4. Χάρης στο ζωηρό ενδιαφέρον του Δημάρχου Σαλαμίνας κ. Σπυρίδωνος Σοφρά, της Συμβούλου και Προέδρου του ναυτιλιακού Συνδέσμου Σαλαμίνας Κας Μίνας Μπούτση και όλου του Δημοτικού Συμβουλίου.
5. Γ. Μακρής, Δ. Αναγνωστοπούλου, Κ. Βασιλειάδης, Μ. Βενάκη, Δ. Μαρσινοπούλου, Κ. Ξενικάκης, Ν. Γαβριήλ, Σ. Ε. Λώλος, Φ. Βλαχάκη, Α. Κύρου, Δ. Αρτέμης, Α. Γαλέος.
6. Ε. Λυγκούρη, Σ. Γκουργκούλη, Γ. Γκοδώσης, C. Marchetti, S. J. Hashemi, F. K. Fayez, Ε. Γερογιώργη, Ι. Βάσση, Β. Κίτσου, Γ. Τσολιάκος, Μ. Μαστοράκου, Αικ. Γιαννάκαρη, Β. Καλογεροπούλου, Α. Καρλιγκιώτη, Ελ. Σπηλιωτοπούλου, Α. Βουρλιώτου, Ν. Κωνσταντού (από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων), καθώς και οι Π. Αγιανόζογλου και Χ. Αράχωβας.
7. Σπ. Αγιάζι, Γ. Αγιάζι, Μ. Ζότο, Αρ. Ζότο, Α. Ζότο, Γ. Χαντέρι, Α. Μουσταφά, Α. Σέχου, Γκ. Ζίντρου, Ελ. Μαραμπέα, Γ. Ι. Τσουλέας και Γ. Ε. Τσουλέας.
8. Πρόκειται για εγκεκριμένο, από το ΥΠ.ΠΟ.Τ. (2010), χώρο της ΚΣΤ' Ε.Π.Κ.Α., για τις ανάγκες της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας, μετά από παραχώρηση του Δημοτικού Συμβουλίου του Δήμου Αμπελακίων Σαλαμίνας, με πρωτοβουλία του τέως Δημάρχου κ. Μάριου Τραυλού.
9. Σε εφαρμογή της Υ.Α. με αριθμ. πρωτ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α2/Φ33/76316/1607, από 31.8.2010.
10. Βλ. Γ. Λώλος, στο *Ακάμας* 3, 2009, 3-4, Εικ. 3-4.
11. Σε εφαρμογή της Υ.Α. με αριθμ. πρωτ. ΥΠΠΟ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α2/Φ33/76181/1608, από 31.8.2010
12. Βλ. J. M. Camp, *Οι Αρχαιότητες της Αθήνας και της Αττικής*, 2009, 382-387, Εικ. 268. Α. Β. Τατάκη, *Σούνιο*, 2009, 43, 55, 58.
13. Βλ. B. Head, *British Museum Catalogue of Greek Coins, Attica, Megaris, Aigina*, 1888, Pl. V: No. 19.
14. Για τον οποίο βλ. C. Habicht, *Athens, From Alexander to Antony*, 1997, 142-149.
15. Στο λήμμα “Σαλαμίς” του Συμπληρώματος της *Εγκυκλοπαίδειας Ελευθερουδάκη*.
16. Για την οποία βλ. Γ. Λώλος, στον τόμο *Μεσοελλαδικά*, *BCH Suppl.* 52, 2010, 181-185.
17. Βλ. Γ. Λώλος, στο *Αργοσαρωνικός*, Τόμος Α, 2003, 90.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΚΤΗΡΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΤΗ ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΣΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ: ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

της

Χριστίνας Μαραμπέα

Το Ανατολικό Κτηριακό Συγκρότημα στη Μυκηναϊκή ακρόπολη των Κανακίων υπήρξε το θέμα της διδακτορικής διατριβής της υπογραφόμενης, η οποία εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων υπό την εποπτεία του Αναπλ. Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας Μιχάλη Φωτιάδη. Πριν από την παρουσίαση του Ανατολικού Συγκροτήματος είναι σκόπιμη μία σύντομη επισκόπηση των αρχαιολογικών στοιχείων της ακρόπολης για τη δημιουργία ολοκληρωμένης εικόνας.

Η ακρόπολη των Κανακίων, στη ΝΔ ακτή της Σαλαμίνας επάνω από τον ομώνυμο όρμο, ερευνάται συστηματικά από το 2000 από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, υπό τη διεύθυνση του Καθηγητή Γιάννου Γ. Λώλου. Ο οικιστικός ιστός, εκτάσεως 50 περίπου στρεμμάτων, αναπτύσσεται επάνω σε δύο λόφους και στο διάσελο που τους συνδέει. Η ανασκαφική έρευνα έχει φέρει στο φως μεγάλα κτήρια στο διάσελο, ενώ από τις εντατικές επιφανειακές έρευνες σε όλη την περιοχή της ακρόπολης έχουν προκύψει στοιχεία που βοηθούν στην κατανόηση της οργάνωσης και της λειτουργίας της.

Όλα τα οικοδομήματα που έχουν αποκαλυφθεί χρονολογούνται στην Μυκηναϊκή εποχή. Κατασκευάζονται στο πρώτο ήμισυ του 13^{ου} αι. π.Χ., μέσα στην Υστεροελλαδική III Β1, και εγκαταλείπονται περί το 1200 π.Χ. ή λίγο αργότερα. Η πρώτη όμως κατοίκηση της ακρόπολης χρονολογείται στις τελευταίες φάσεις της Νεολιθικής περιόδου, όπως δείχνουν τα όστρακα που εντοπίζονται στα μπαζώματα, κάτω από τα δάπεδα δηλαδή των κτηρίων, και στις επιφανειακές περισυλλογές. Εκτός από Νεολιθικά όστρακα, εντοπίζονται Πρωτοελλαδικά, Μεσοελλαδικά και πρώιμα Υστεροελλαδικά όστρακα, γεγονός που σημαίνει ότι η ακρόπολη είχε συστηματική χρήση από τη Νεολιθική έως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Οικοδομήματα παλαιότερα της Μυκηναϊκής δεν έχουν εντοπισθεί, καθώς φαίνεται ότι οι Μυκηναίοι των Κανακίων για να κατασκευάσουν τα μεγάλα κτήρια τουλάχιστον στο ανώτερο επίπεδο καθάρισαν το χώρο από τα παλαιότερα οικοδομήματα και χρησιμοποίησαν αυτό το υλικό ως μάζωμα για τη διαμόρφωση των δαπέδων των νέων κτηρίων. Μετά την εγκατάλειψή της η ακρόπολη δεν κατοικείται πλέον σε καμία από τις επόμενες περιόδους.

Το σημαντικότερο κτήριο της ακρόπολης είναι το Κτήριο Γ, στο οποίο έχουν αποκαλυφθεί στο βαθύτερο τμήμα του δύο όμοια μέγαρα. Άλλα κτήρια στο ανώτερο επίπεδο της ακρόπολης είναι το Κτήριο Δ, το οποίο βρίσκεται πολύ κοντά στο Γ και βάσει επιφανειακών ενδείξεων συνδέονται, ενώ ακόμη πιο ανατολικά βρίσκεται το Ανατολικό Συγκρότημα. Ελαφρώς χαμηλότερα, στη βόρεια και νότια πλευρά της ακρόπολης, έχουν ερευνηθεί πλήρως ή μερικώς, άλλα οικοδομήματα. Αναφέρονται ενδεικτικά το Κτήριο ΙΓ στα βόρεια και οι Οικίες Θ και Β στα νότια. Τα μεγάλα κτήρια του διασέλου της ακρόπολης πλαισιώνουν μικρότερες οικίες που απαντούν κυρίως στη νότια κλιτύ, επάνω σε επάλληλα άνθηρα, αλλά και στη βόρεια.

Η ακρόπολη έχει πρόσβαση σε δύο φυσικά λιμάνια, το ένα είναι ο όρμος των Κανακίων στα δυτικά και ειδικότερα το νοτιοανατολικότερο και βαθύτερο τμήμα του. Από εκεί αρχίζει δρόμος, η λεγόμενη “Κυχρεία οδός”, η οποία οδηγεί στο ανώτερο επίπεδο της ακρόπολης. Το δεύτερο λιμάνι της ακρόπολης βρίσκεται στα νότια, στον όρμο Πυργιακόνι. Επάνω μάλιστα από τον όρμο έχει εντοπισθεί σε ύψωμα μικρή οχυρή Μυκηναϊκή εγκατάσταση, για τον έλεγχο, όπως υπολογίζεται, του δευτέρου λιμανιού. Η ακρόπολη δεν διαθέτει Κυκλώπεια τείχη, υπάρχουν όμως στοιχεία οχύρωσης: τα βράχια του πρώτου υψώματος που κρύ-

βουν σε μεγάλο βαθμό τον κύριο οικιστικό ιστό από την παραλία, ένας περίβολος που έχει επισημανθεί στο κατώτερο τμήμα της νότιας πλευράς, τα επάλληλα άνδηρα στη βόρεια και τη νότια πλευρά, ένας περίβολος που απομονώνει το ανώτερο επίπεδο και πυργοειδείς κατασκευές κυρίως στην περιοχή του πρώτου υψώματος.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν όλα τα δεδομένα, υποστηρίζω ότι η ακρόπολη των Κανακίων πρέπει να ενταχθεί στα ανακτορικά κέντρα της εποχής. Ο χαρακτήρας της ακρόπολης προκύπτει από τα εξής στοιχεία:

1. Την έκταση στην οποία αναπτύσσεται ο οικιστικός ιστός της ακρόπολης (50 στρεμμάτων περίπου).
2. Την εσωτερική οργάνωση της ακρόπολης, με τα μεγάλα οικοδομημάτα στο ανώτερο επίπεδο, τα οποία πλαισιώνονται από άλλες μικρότερες διμερείς ή τριμερείς οικίες.
3. Την ύπαρξη ενός κεντρικού κτηρίου, με το δίδυμο μέγαρο στο εσωτερικό του. Διαθέτει 3 “παραπλανητικές” εισόδους, εκ των οποίων δύο κύριες (ανατολική και βόρεια) και μία δευτερεύουσα (νότια). Οι επισημότεροι χώροι του κτηρίου είναι τα δύο μέγαρα. Μολονότι δεν έχουν τοιχογραφίες, οι τοίχοι και τα δάπεδα φέρουν επάλειψη από εξαιρετικής ποιότητας ασβεστοκονίαμα. Λεπτότερες επαλείψεις από ασβεστοκονίαμα έχουν χρησιμοποιηθεί και σε άλλα δωμάτια της βόρειας πτέρυγας του κτηρίου, σε κανένα

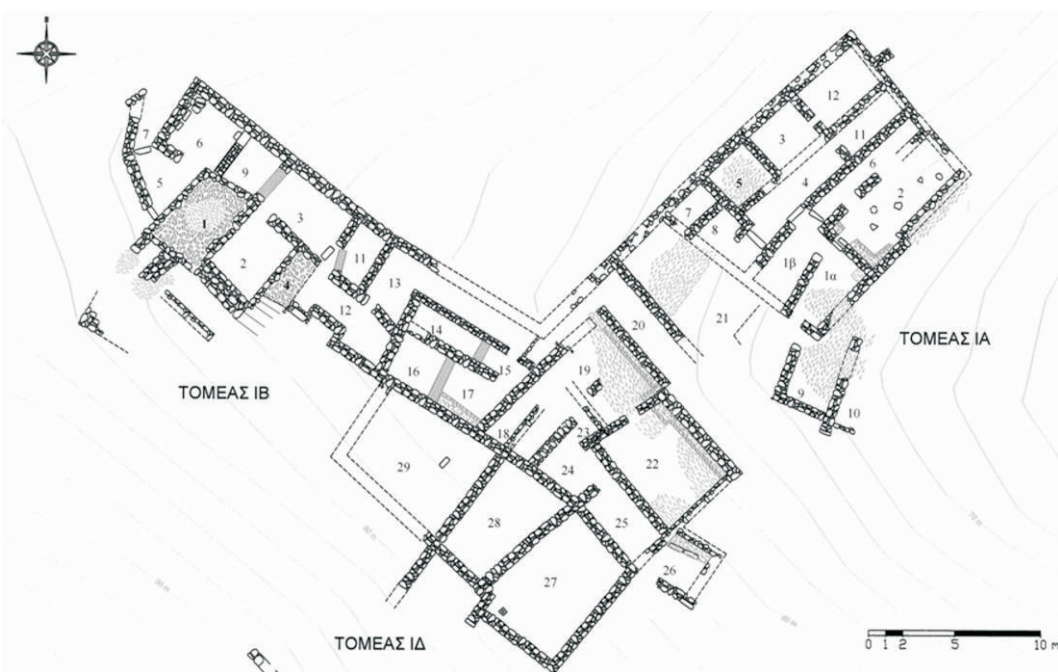
άλλο σημείο όμως του κτηρίου και σε κανένα άλλο κτήριο της ακρόπολης.

4. Την εμβέλεια του κέντρου των Κανακίων, όπως αποτυπώνεται στα κινητά ευρήματα που έχουν έως τώρα εντοπισθεί και προέρχονται από διάφορες περιοχές

5. Την μοναδικότητα της ακρόπολης, εάν συγκριθεί με άλλες θέσεις της Σαλαμίνας, και με δεδομένη την απουσία παρόμοιων εγκαταστάσεων επί της νήσου.

Βεβαίως εάν συγκριθεί το κέντρο της Σαλαμίνας με άλλα μείζονα κέντρα, όπως π.χ. με αυτό των Μυκηνών ή της Πύλου διαφαίνεται αμέσως ότι υπάρχει διαφορά ισχύος και επιπέδου, όπως αυτή υποδηλώνεται και από τα υλικά κατάλοιπα. Σε πιο θεωρητικό επίπεδο εκτιμώ ότι τα ανακτορικά κέντρα δεν θα πρέπει να θεωρούνται πιστά αντίγραφα ενός προτύπου, γιατί στην περίπτωση αυτή δεχόμαστε, συνειδητά ή ασυνείδητα, ότι τα Μυκηναϊκά κρατίδια είχαν ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστικά, π.χ. την ίδια έκταση, την ίδια οικονομική βάση, τις ίδιες επαφές και διασυνδέσεις και εν τέλει τον ίδιο πλούτο, ώστε να μπορούν να εκφράζονται με τον ίδιο τρόπο στον υλικό πολιτισμό. Αντίθετα, δίπλα στις μεγάλες ηγεμονίες είναι δυνατόν να υπήρχαν μικρότερες, οι οποίες επιτελούσαν τις ίδιες λειτουργίες σε μικρότερη κλίμακα. Στην περίπτωση των Κανακίων τίθεται εντόνως το ζήτημα της διαφοροποιημένης ανακτορικής εξου-

σίας. Πού μπορεί να μπει όμως η διαχωριστική γραμμή και να διακριθούν τα ανακτορικά κέντρα εξουσίας από άλλους μεγάλους οικισμούς, με πλούσια δράση και κοινωνική διαστρωμάτωση, οι οποίοι όμως δεν αποτελούν τον πυρήνα άσκησης της εξουσίας σε μία περιοχή;

Εικ. 1. Κανάκια. Κάτοψη του Ανατολικού Συγκροτήματος.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό μπορεί να δοθεί μόνο από την προσεκτική μελέτη των δεδομένων κάθε περιοχής, μέσω της οποίας είναι δυνατόν να ανιχνευθούν η ιστορική πορεία, η τοπική παράδοση και η ιδιαιτερότητά της. Στο πλαίσιο αυτό, η ακρόπολη των Κανακίων μπορεί να ταυτισθεί με την *αρχαία πόλι* που αναφέρει ο Στράβωνας, λέγοντας ότι είναι στα νότια και στραμμένη προς την Αίγινα και την οποία αναζητούσαν Έλληνες και ξένοι περιηγητές από τον 19^ο αιώνα.

Ας επιστρέψουμε στο Ανατολικό Συγκρότημα (Εικ. 1). Με έκταση άνω των 700 τ.μ. και αποτελούμενο από τρία συμβατικά κτήρια (ΙΑ, ΙΒ, ΙΔ) διαθέτει 40 περίπου χώρους, οι οποίοι δημιουργούν μία αρκετά σύνθετη κάτοψη. Η είσοδος στο συγκρότημα βρίσκεται στο πυλαίο τμήμα (Εικ. 2), όπου καταλήγει ο δρόμος από τον όρμο των Κανακίων. Το τμήμα αυτό αποτελείται από δύο τριγωνικούς χώρους και από μία συμπαγή κατασκευή-υπόλειμμα πυργοειδούς κατασκευής. Το μειούμενο πλάτος του εξωτερικού βοτσαλόστρωτου αύλειου χώρου αποτελεί μία ευφυή πρακτική για τον αυστηρότερο έλεγχο της πρόσβασης, ενώ από την πυργοειδή κατασκευή, οι Μυκηναίοι θα είχαν εποπτεία της κατάληξης του δρόμου και του χώρου της πύλης γενικά.

Το συγκρότημα θεμελιώθηκε επάνω στο φυσικό βράχο. Κατά κανόνα τα δάπεδα των χώρων είναι χωμάτινα, από σκληρό πατημένο χώμα, ενίοτε με μικρά χαλίκια. Λίγες εξαιρέσεις υπάρχουν: σε 1-2 περιπτώσεις το δάπεδο ήταν πήλινο, σε δύο άλλες είχε εξομα-

λυνθεί ο φυσικός βράχος και σε μία περίπτωση η ανώμαλη και επικλινή επιφάνεια του βράχου συνιστούσε το δάπεδο. Οι τοίχοι είναι κατασκευασμένοι εξ ολοκλήρου από λίθους, δεν υπάρχει δηλαδή λίθινη κρηπίδα και πλίνθινη ανωδομή. Λόγω της κλίσης του εδάφους που δημιουργεί διαφορετικά επίπεδα έχουν αναγνωρισθεί ή υπολογίζονται λίθινες ή ξύλινες βαθμίδες. Τα στρωματογραφικά δεδομένα και η βαθμιδωτή ανάπτυξη του συγκροτήματος στην πλαγιά αποκλείουν την ύπαρξη ορόφου στο συγκρότημα. Η ανισόπεδη ανάπτυξη του συγκροτήματος και η μεγάλη έκτασή του προσδιορίζουν τη μορφή της στέγης του, η οποία θα ήταν τμηματική και θα ακολουθούσε τα επίπεδα του συγκροτήματος.

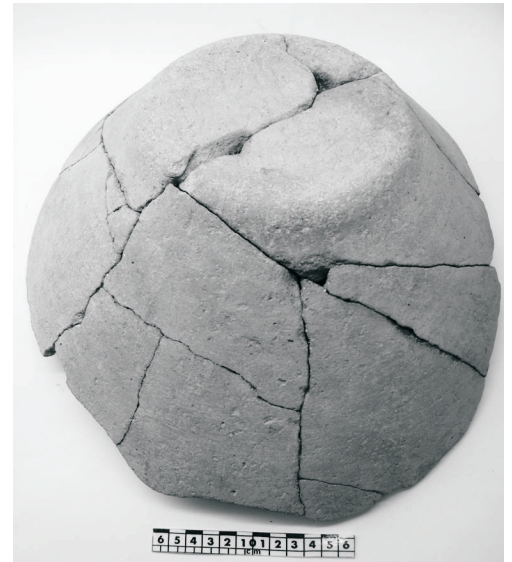
Η έμφαση που δόθηκε στη διατριβή ήταν στη μελέτη της κεραμεικής από το συγκρότημα, επειδή αποτελούσε το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου και επειδή η Μυκηναϊκή κεραμική από τη Σαλαμίνα ήταν γενικά άγνωστη. Από την αρχή ο στόχος ήταν πολλαπλός: να ταξινομηθεί η κεραμική σε κατηγορίες και τύπους, να προσδιοριστεί το χρονολογικό πλαίσιο χρήσης του συγκροτήματος και κυρίως να χρονολογηθεί η εγκατάλειψή του, να εξετασθούν κατασκευαστικά και άλλα χαρακτηριστικά και να γίνουν ομάδες για πετρογραφική και χημική ανάλυση με σκοπό τον προσδιορισμό της προέλευσης των αγγείων.

Όσον αφορά στην ταξινόμηση της κεραμεικής, έγιναν 1209 καταγραφές που αφορούν στο περιεχόμενο των χώρων, με τα αγγεία της λεπτής κατηγορίας να υπερτερούν εκείνων της χονδροειδούς. Δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτός ήταν και ο αρχικός αριθμός των αγγείων στο συγκρότημα, επειδή δεν σφραγίστηκε από σεισμό ή φωτιά, αλλά εγκαταλείφθηκε, και επειδή υπάρχει περαιτέρω απώλεια υλικού λόγω της διάβρωσης.

Όσον αφορά στη χρονολόγηση, το συγκρότημα κατασκευάζεται μαζί με τα άλλα οικοδομήματα στην Υστεροελλαδική ΙΙΙ Β1. Για να προσδιορισθεί η εγκατάλειψή του, η συμβολή της στρωματογραφίας ήταν μικρή. Όπως συμβαίνει και στα άλλα οικοδομήματα, το συγκρότημα έχει μία οικοδομική φάση και όλοι οι χώροι του έχουν ένα δάπεδο, επί του οποίου εντοπίστηκε, και συνεχι-

Εικ. 2. Ανατολικό Συγκρότημα. Το πυλαίο τμήμα του συγκροτήματος, από τα βόρειοδυτικά.

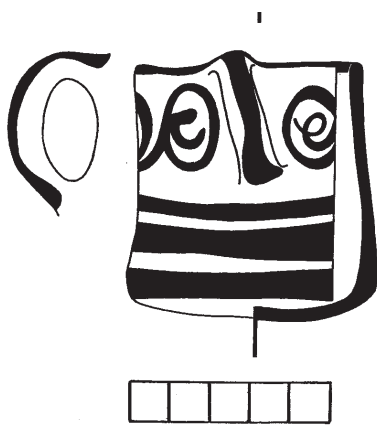
Εικ. 3. Ανατολικό Συγκρότημα. Εσωτερική (αριστερά) και εξωτερική (δεξιά) επιφάνεια πιθοειδούς αγγείου, Αιγινήτικης προέλευσης.

ζουμε να εντοπίζουμε στα άλλα κτήρια, το εναπομείναν περιεχόμενο. Δεν υπήρχαν δηλαδή διαφορετικές φάσεις με επάλληλα δάπεδα, η κεραμική των οποίων θα μπορούσε να απομονωθεί και να προσφέρει τις κατάλληλες χρονολογικές διακρίσεις. Καταλήγω να χρονολογώ την εγκατάλειψη στην αρχή της Υστεροελλαδικής III Γ πρώιμης φάσης, στη φάση 1 όπως την έχει ορίσει ο J. Rutter. Το κεραμικό υλικό αυτής της φάσης βασικά τοποθετείται στη λεγόμενη Μεταβατική Υστεροελλαδική III B2-Γ: πρώιμη στο σύστημα της P. Mountjoy και στην Υστεροελλαδική III B2 ύστερη στο χρονολογικό σύστημα που διαμορφώθηκε πρόσφατα για την περιοχή της Αργολίδας από την E. French και τον P. Stockhammer. Όσον αφορά στο Αργολικό σύστημα δεν γνωρίζουμε ακόμη κατά πόσον μπορεί να εφαρμοσθεί και σε άλλες περιοχές, δεδομένης της έλλειψης θέσεων με επάλληλες φάσεις για τη δημιουργία κεραμικής αλληλουχίας, και συνεπώς δεν μπορεί να αποκλειστεί η Υστεροελλαδική III B2 ύστερη χρονολόγηση της εγκατάλειψης.

Η περαιτέρω μακροσκοπική ανάλυση από τη γράφουσα και κατόπιν η μικροσκοπική από τον Δρα Peter Day και τον Δρα Βασίλη Κυλίκογλου αποσκοπούσε στον προσδιορισμό κεραμικών παραδόσεων μέσω της εξέτασης του τρόπου κατασκευής των αγγείων και της προέλευσής τους όπου ήταν δυνατό. Στην μακροσκοπική ανάλυση εξετάστηκαν ζητήματα κατασκευής αγγείων, τυποποίησης και ποικιλομορφίας, η

κεραμική ύλη και η επεξεργασία της επιφάνειας.

Όσον αφορά τον τρόπο κατασκευής των αγγείων διαπιστώθηκαν τα εξής: Αναγνωρίστηκε η εξ ολοκλήρου τροχήλατη κατασκευή για τα περισσότερα σχήματα της λεπτής κατηγορίας. Επιπλέον, αναγνωρίστηκε μία τεχνική η οποία δεν έχει προβληθεί επαρκώς στις μελέτες Μυκηναϊκής κεραμικής: είναι ο συνδυασμός κολλήσεων με επεξεργασία επί τροχού (wheel shaping/coiling), κατά την οποία το αγγείο κατασκευάζεται με κολλήσεις και σε κάποια φάση τοποθετείται επάνω στον τροχό για να ολοκληρωθεί η κατασκευή. Με αυτήν την τεχνική φαίνεται ότι έχουν κατασκευαστεί λίγα σχήματα της λεπτής κεραμικής (αμφορέας/υδρία/πρόχους, προχυτικός σκυφοκρατήρας, λεκάνη, με ή χωρίς, προχόη) και σχήματα της χονδροειδούς κατηγορίας (μαγειρικά αγγεία με τρία πόδια ή επίπεδη βάση, πιθοειδή (π.χ. Εικ. 3) και λεκάνες διαφόρων τύπων). Η τσιμπητή/τραβηχτή μέθοδος δεν είχε ιδιαίτερη διάδοση στο υλικό. Αναγνωρίστηκαν λίγα παραδείγματα (π.χ. ένα κύπελλο, Εικ. 4, και ένα φιαλίδιο με έντονα ασύμμετρα τοιχώματα), ενώ και η εξ ολοκλήρου χειροποίητη τεχνική διαπιστώθηκε σε ελάχιστα παραδείγματα μαγειρικών αγγείων με επίπεδη βάση ή σε άλλα αγγεία χωρίς διακριτό σχήμα. Παράλληλα επιδιώχθηκε ο προσδιορισμός του τρόπου κατασκευής κάθε ενός σχήματος, ανάλογα φυσικά με το βαθμό αντιπροσώπευσής του στο υλικό, με καλά αποτελέσματα (π.χ. Εικ. 5).

Εικ. 4. Ανατολικό Συγκρότημα. Κύπελλο με ασύμμετο τοίχωμα.

Στην κεραμεική με Αττική προέλευση αποδόθηκαν ολόβαφα κλειστά αγγεία, αμφορείς/υδρίες/πρόχοι με στιλβωμένο επίχρισμα και προχυτικοί σκυφοκρατήρες, με στιλβωμένο επίχρισμα και διακόσμηση κυματοειδούς ταινίας (Εικ. 6). Οι πετρογραφικές και χημικές αναλύσεις επιβεβαίωσαν την Αττική προέλευση αυτών των αγγείων.

Ως αγγεία με Αττική/Αιγινήτικη προέλευση θεωρήθηκαν οι ταινιωτές λεκάνες με στιλβωμένο επίχρισμα, η προέλευση των οποίων προσδιορίστηκε εν συννεχεία ακριβέστερα από τις αναλύσεις (Αττική).

Στα Αιγινήτικα αγγεία εντάχθηκαν και επιβεβαιώθηκαν:

Μαγειρικά αγγεία (τριποδικές χύτρες, χυτροειδή, με επίπεδη βάση, πάματα), λεκάνες διαφόρων τύπων της χονδροειδούς κατηγορίας (Εικ. 7) και πιθοειδή αγγεία

Εικ. 5. Ανατολικό Συγκρότημα. Εσωτερική επιφάνεια ώμου ψευδόστομου αμφορέα, με ίχνη κόλλησης του ψευδόστομιού και του πραγματικού στομιού σε ανοίγματα του ώμου (το τελευταίο χωρίς απόλυτη ταύτιση).

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα δεδομένα από τη μακροσκοπική εξέταση, διαμορφώθηκαν υποθέσεις εργασίας, όσον αφορά στην προέλευση των αγγείων:

από την κεραμεική ύλη των μαγειρικών.

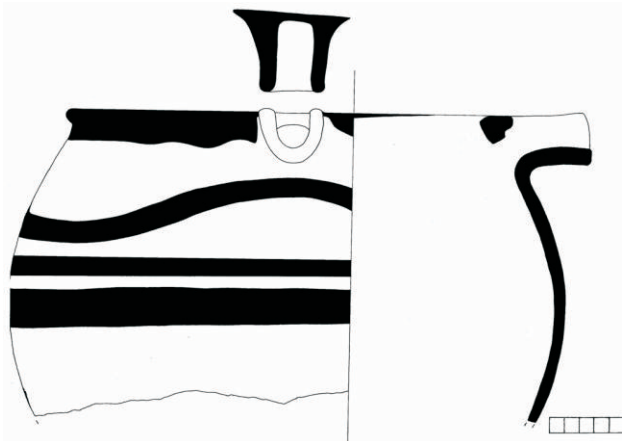
Στην κεραμεική παραγωγή της Β.Α. Πελοποννήσου αποδόθηκαν οι σκύφοι με διακόσμηση κυματοειδούς ταινίας. Από τα τρία υποβληθέντα δείγματα αγγείων, ένα προέρχεται από την Αττική (Εικ. 8), ενώ για τα άλλα δύο δεν υπάρχουν οριστικά αποτελέσματα μέχρι στιγμής.

Κρητική προέλευση αποδόθηκε σε ψευδόστομους αμφορείς μεγάλου μεγέθους (ένα ακέραιο αγγείο και ένα όστρακο από δεύτερο παράδειγμα).

Παράλληλα, υποβλήθηκαν προς έλεγχο επιλογή από αγγεία της λεπτής κατηγορίας, εκ των οποίων ένας ψευδόστομος αμφορέας και η ηθμωτή πρόχους έχουν Αττική προέλευση, πιθοειδή αγγεία, η προέλευση των οποίων αναζητείται στην περιοχή της Αττικής και θραύσματα ασαμίνθων, οι οποίες προέρχονται από τρεις τουλάχιστον διαφορετικές πηγές (πιθανότατα της Αττικής).

Τέλος, εξετάστηκαν τα εντοπισθέντα σημεία κεραμικών επί Αιγινήτικων χονδροειδών αγγείων ως σύμβολα της οργάνωσης της κεραμεικής παραγωγής της Αίγινας, σύμφωνα με το ευρέως αποδεκτό πλαίσιο ερμηνείας.

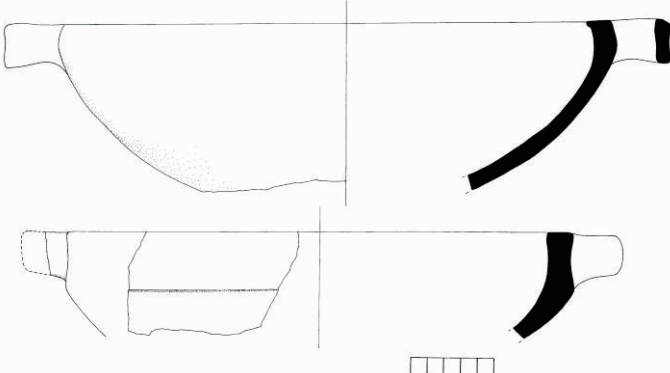
Εκτός όμως από την κεραμεική, στο Ανατολικό Συγκρότημα σημειώθηκαν και άλλες κατηγορίες ευρημάτων, οι οποίες πρέπει να συνυπολογισθούν στην απόπειρα προσδιορισμού του ρόλου του συγκροτήματος. Εν τάχει αυτές είναι: *χάλκινα* εργαλεία (τμήματα 4 μαχαιριών, σύρμα, σμίλη, θησαυρός), 233 *λίθινα* αντικείμενα, (κομβία/σφονδύλια, τριπτήρες, μυλόλιθοι, ακόνες, πλάκες εργασίας, σφύρες, λεπίδες οψιανού, λεπίδα πυριτολίθου, τριβείο, αξίνη Νεολιθικού τύπου, ψήφος, πρώτες ύλες, ημισφαίριο, βάρη, πεσσός σφενδόνης, σφενδονόλιθος), 10 *πήλινα* αντικείμενα και εργαλεία, 7 *ειδώλια*, 3 *μολύβδινα* αντικείμενα (1 αγγείο, 2 βάρη) και τμήματα συνδέσμων αγγείων, 2 *οστρέινα* αντικείμενα (τριπτήρας, σκεύος), *μάζες ορυκτού χρώματος*, 417 *κοχύλια* (κυρίως εδώδιμα, λίγα διακοσμητικά), 125 θραύσματα *οστών ζώων* (253 γραμμάρια, κυρίως υπολείμματα διατροφής).

Εικ. 6. Ανατολικό Συγκρότημα. Προχυτικός σκυφοκρατήρας, Αττικής προέλευσης.

Για να προσδιορισθεί η λειτουργία του συγκροτήματος εξετάστηκαν οι εξής παράμετροι: 1. η θέση του συγκροτήματος στον οικιστικό ιστό και η σχέση του με τα άλλα κτήρια. 2. η αρχιτεκτονική μορφή και διαρρύθμιση και το περιεχόμενο. Υποστηρίζω ότι η λειτουργία του ήταν πολλαπλή:

1. Ήταν χώρος υποδοχής ανθρώπων και προϊόντων στο ανώτερο επίπεδο της ακρόπολης, στο οποίο αναπτύσσονται οι χώροι κατοικίας της άρχουσας τάξης. Η θέση του, σε απόσταση από τα Κτήρια Δ και Γ, εξασφάλιζε την προστασία του πυρήνα της εξουσίας από ανεπιθύμητες οχλήσεις και θορύβους που αναπόφευκτα θα επέφερε η σύνδεση, μέσω της Κυχρείας οδού, με το λιμάνι. Στο πυλαίο τμήμα του συγκροτήματος θα γινόταν η διανομή των εισερχόμενων αγαθών και προϊόντων στους επιμέρους χώρους των κτηρίων του συγκροτήματος, ή και αλλού, και ταυτόχρονα η διαχείριση (μέρους τουλάχιστον) του ανθρώπινου παράγοντα. Στο συγκρότημα φαίνεται ότι καταλήγει και ένας ανατολικός δρόμος από την περιοχή του νεκροταφείου, όπως υποδεικνύει ανάλημμα δρόμου που έχει εντοπισθεί χαμηλότερα από το

Εικ. 7. Ανατολικό Συγκρότημα. Λεκάνες της χονδροειδούς κατηγορίας, από την Αίγινα.

Εικ. 8. Ανατολικό Συγκρότημα. Σκύφος με διακόσμηση κυματοειδούς ταινίας, από την Αττική.

Κτήριο ΙΔ. Είχε λοιπόν ρυθμιστικό ρόλο στην κίνηση προς το ανώτερο επίπεδο της ακρόπολης.

2. Ορισμένοι χώροι του συγκροτήματος και κυρίως εκείνοι της ανώτερης πτέρυγας του Κτηρίου ΙΑ, μπορούν να θεωρηθούν χώροι εργασίας, με βάση τον εντοπισμό πρώτων υλών (πυριτόλιθο, οψιανό, ανδρασίτη, αμμόλιθο) και το πλήθος των λίθινων κυρίως εργαλείων (όπως μυλόλιθοι, τριπτήρες, τριβεία, ακόνες, σφύρες, σφονδύλια ή κομβία, βάρη, λεπίδες οψιανού). Τα ευρήματα (πλην της κεραμεικής) που εντοπίστηκαν παρέχουν καλές ενδείξεις για δραστηριότητες σχετιζόμενες με τη λιθοτεχνία, τη σύνθλιψη και την κοπή, την βιοτεχνία χρωμάτων, την επιδιόρθωση εργαλείων και άλλων αντικειμένων, ενδεχομένως την κατασκευή κοσμημάτων, καθώς και άλλες που δεν μπορούν να προσδιορισθούν με σαφήνεια λόγω της ευρείας χρήσης των σημειωθέντων εργαλείων (π.χ. στην ξυλουργική και τη αρχιτεκτονική).

3. Σε άλλους χώρους προτείνεται αποθηκευτική ή βοηθητική χρήση, επί τη βάσει του περιεχομένου τους (π.χ. την ύπαρξη ασαμίνθων, βαρών, συμβόλου-token).

4. Η διαμονή σε ορισμένους τουλάχιστον από τους χώρους δεν μπορεί να αποκλεισθεί.

Όσον αφορά στην κεραμεική του συγκροτήματος:

1. Τα μαγειρικά αγγεία υπολογίζεται ότι βρίσκονταν σε αποθηκευτικό περιβάλλον και ότι χρησιμοποιήθηκαν σε άλλους χώρους. Η περίπτωση αποθήκευσης νέων αγγείων θα πρέπει να αποκλειστεί, καθώς όλα σχεδόν τα αγγεία φέρουν ίχνη καύσης. Η χρήση

τους στο συγκρότημα φαίνεται περιορισμένη, καθώς δεν αναγνωρίστηκε ειδικός μαγειρικός χώρος, αν και η ύπαρξη μικρής ποσότητας οστών ζώων παραπέμπει στην προετοιμασία της τροφής. Ας σημειωθεί όμως ότι τα αγγεία αυτά είχαν ποικίλη χρήση (σε εργαστήρια, σε ιερά, σε τάφους, σε αποθήκες) και συνεπώς δεν θα πρέπει να αποκλειστεί η χρήση τους εντός των χώρων εργασίας, χωρίς όμως να μπορεί να προσδιοριστεί περαιτέρω.

2. Η κατανάλωση ποτού και τροφής σε εορταστικές εκδηλώσεις και τελετές, όπως κρατήρες, κάλαθοι, ρυτά, κύλικες, λεκανίδια, δεν τεκμηριώνεται από τα εναπομείναντα αγγεία. Το σχήμα που σαφώς υπερτερεί είναι η κύλικα (246 καταγεγραμμένα παραδείγματα, ήτοι 26 % του συνόλου της λεπτής κεραμικής) και ακολουθεί ο σκύφος (177 καταγραφές, ήτοι 19 % περίπου του συνόλου της λεπτής κεραμικής) και το μαγειρικό αγγείο (186 παραδείγματα, ήτοι 70 % του συνόλου της χονδροειδούς κεραμικής). Από τα άλλα αγγεία, τα λεκανίδια έχουν μικρή εμφάνιση (13 παραδείγματα), ενώ η απουσία κρατήρων με πόδι, ρυτών και πρόχων αποκλείει τη δημιουργία συνόλων (set) με τις κύλικες. Ομοίως, δεν υπάρχουν ιδιόμορφα αγγεία, περιορισμένος αριθμός σχημάτων ή ασυνήθιστα μεγάλη χωρητικότητα αγγείων. Συνεπώς, ένα μέρος των κυλικών (και των μαγειρικών αγγείων) θα μπορούσε να είχε χρησιμοποιηθεί στους χώρους του συγκροτήματος, υπολογίζεται όμως ότι ομοίως βρίσκονταν σε αποθηκευτικό περιβάλλον, καθώς ο μεγάλος αριθμός τους φαίνεται ότι ξεπερνούσε τις όποιες βιοποριστικές ανάγκες των ενοίκων.

Σημείωση

Η διδακτορική διατριβή της γράφουσας, με τίτλο “Το Ανατολικό Κτηριακό Συγκρότημα ΙΑ-ΙΒ-ΙΔ στη Μυκηναϊκή ακρόπολη στα Κανάκια Σαλαμίνας: Περιεχόμενο και λειτουργία” έχει αναρτηθεί στο Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (<http://phdtheses.ekt.gr>).

Η έρευνα και συστηματική μελέτη του Ανατολικού Συγκροτήματος υποστηρίχθηκε από το Πανεπιστήμιο Ιωαν-

3. Η ύπαρξη αποθηκευτικών αγγείων ήταν περιορισμένη στο Ανατολικό Συγκρότημα. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η αποθήκευση επραγματοποιείτο και σε δοχεία από φθαρτά υλικά, και κυρίως σε δερμάτινους ασκούς/σάκκους, όπως υποδεικνύει εξάλλου η ανεύρεση σωρών σιτηρών στην ακρόπολη του Γλα, στην Κωπαΐδα. Αυτού του είδους αποθήκευση υποστηρίζεται και από τη γεωμορφολογία της Σαλαμίνας, η οποία ευνοεί την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας.

4. Η ευρεία ύπαρξη πήλινων ασαμίνθων στα κτήρια της Μυκηναϊκής ακρόπολης ξεπερνά τις ανάγκες υγιεινής των κατοίκων και θα πρέπει να αναγνωρισθεί ένας ιδιαίτερος ρόλος στα πήλινα αυτά σκεύη. Η μορφή τους ευνοεί την αποθήκευση (προσωρινή ή μη) προϊόντων και υλικών. Εξάλλου υπάρχουν μαρτυρίες για την πολύπλευρη χρήση των ασαμίνθων: συλλογή νερού, αποθήκευση, σε εργαστήρια και λατρευτικούς χώρους. Προς αυτήν την κατεύθυνση αναφέρονται και δύο παραδείγματα από το Κτήριο ΙΑ, τα οποία διατηρούν ίχνη ασβεστοκονιάματος.

Συνεπώς, η κεραμική δεν υποδεικνύει μία συγκεκριμένη λειτουργία του συγκροτήματος. Βάσει όλων των διαθέσιμων μαρτυριών και των αρχιτεκτονικών και τοπογραφικών χαρακτηριστικών του συγκροτήματος, προτείνεται η αποθηκευτική χρήση των αγγείων και παράλληλα μικρής κλίμακας χρησιμοποίησή τους εντός του συγκροτήματος, ενώ η εκτεταμένη ύπαρξη ασαμίνθων θα πρέπει να συνδεθεί με αποθηκευτικές ή παρεμφερείς πρακτικές.

Χριστίνα Μαραμπέα

Διδάκτωρ Αρχαιολογίας

Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Σαλαμίνας

νίων, ενώ ενισχύθηκε με επιχορηγήσεις από το Institute for Aegean Prehistory (INSTAP) και το Mediterranean Archaeological Trust, UK. Οι εικόνες προέρχονται από το αρχείο της ανασκαφής, τα σχέδια εκπόνησε ο συνάδελφος Σταύρος Οικονομίδης, ενώ η αποτύπωση του συγκροτήματος έγινε από τους τοπογράφους Γ. Μακρή, Α. Αργυρίου και Δ. Αναγνωστοπούλου.

SUMMARY

THE EASTERN BUILDING COMPLEX IA-IB-ID ON THE MYCENAEAN ACROPOLIS AT KANAKIA, SALAMIS: AN OVERVIEW

by

Christina Marabea

This article is a summary of a Ph.D. thesis deriving from the study of the Eastern Building Complex on the Mycenaean acropolis at Kanakia, Salamis, which is being excavated since 2000 by the University of Ioannina.

The excavation of the acropolis has been steadily revealing the major urban centre of Salamis during the Late Mycenaean period, illuminating aspects of the history and conduct of the local population, until the total abandonment of the site, within the general horizon of the fall of the palaces ca. 1200 B.C.

In the chapters of the thesis are presented all data (topographical, architectural and contents) concerning the Eastern Complex, which has been uncovered on the upper level of the acropolis and forms part of the local palatial unit; this is demonstrated by a number of elements and on the basis of a new suggested approach for the identification of such centres.

In this framework, the Eastern Complex had a multileveled and controlling role for the circulation on the upper level of the acropolis and comprised storage and auxiliary rooms, working areas and other rooms.

Special emphasis is laid on the Mycenaean pottery from the Complex. The lack of similar local studies and the limited knowledge of the Mycenaean period in Salamis was a challenge for the approach of the material. With a combined study of typological, morphological and analytical (petrographical and chemical) characteristics, pottery groups from Aegina and Attica were documented, which are formed by the same construction technique. Particularly revealing for the pottery production on Aegina was the identification of a broad repertory of pot-shapes, made of a kitchen-ware fabric. Local production of pottery was not identified.

Of considerable value is the lime plaster found on the interior of clay bath-tubs from the Eastern Complex and on the floors and walls of areas in Building Gamma as coating. The similar mode of preparation and the high quality of the plaster highlight the level of technical knowledge and underline the notion of its local production. Further study of the pottery found in other buildings of the acropolis and the continuing excavation of the architectural network will enrich the outlined background, complete aspects of pottery production and consumption, on a local and regional level, and will further illuminate the life of the population of the Mycenaean capital of Salamis.

ΤΟ ΚΛΑΣΙΚΟ-ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΣΤΟ ΠΥΡΓΙΑΚΟΝΙ: Η ΓΕΩΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΒΡΑΧΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΑΚΚΟΥ ΕΝΑΓΙΣΜΑΤΩΝ

του

Άθου Γαλέου

Γεωμορφολογία

Η **μορφολογία της γης** (το τοπίο που βλέπουμε όταν βρισκόμαστε στη φύση μακριά από τις πόλεις και γενικά, μακριά από τις ανθρώπινες κατασκευές), θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε ποιητικότερα **αρχιτεκτονική της γης**.

Η αρχιτεκτονική της γης εξαρτάται από τρεις βασικούς παράγοντες, το **υπόβαθρο της περιοχής** (δηλ. τα πετρώματα που κυριαρχούν στην περιοχή, τις **τεκτονικές δυνάμεις** που μετακινούν και κατακερματίζουν τα πετρώματα και τέλος την **αποσάθρωση** (διάβρωση, εξαλλοίωση κ.λ.π.) που εξαρτάται από τις κλιματολογικές συνθήκες κάθε περιοχής και που τείνουν να ισοπεδώσουν με την πάροδο χιλιάδων και εκατομμυρίων ετών τις περιοχές. Έτσι σε κάθε στιγμή της ιστορίας της γης, που αντιστοιχεί στη ζωή των ανθρώπων, αφού η χρονολόγηση των πετρωμάτων με απολιθώματα αρχίζει περί τα 600 εκατομμύρια χρόνια, η γεωμορφολογία της γης αλλάζει, όπως αλλάζουν οι αρχιτεκτονικές κατασκευές στη διάρκεια των χιλιετιών της εξέλιξης του ανθρώπου, ερημώνονται, γκρεμίζονται και

τέλος σκεπάζονται από τις προσχώσεις και θάβονται.

Η αρχιτεκτονική της γης συχνά δημιουργεί τοπία περίεργα, ειδυλλιακά, μυστηριώδη, εντυπωσιακά, πολλά από τα οποία στην εξελικτική πορεία του ανθρώπου αποτέλεσαν και αποτελούν, τόπους λατρείας (Εικ. 1).

Γεωλογική δομή

Στρωματογραφία¹

Στην περιοχή των ανασκαφικών ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στο Πυργιακόνι (τέμενος), το γεωλογικό υπόβαθρο της περιοχής αποτελείται από τρεις γεωλογικούς σχηματισμούς, οι οποίοι από κάτω προς τα πάνω είναι:

- **Νεοπαλαιζωϊκό-Κατώτερο Τριαδικό** (από 280 έως 230 εκατομμύρια χρόνια): αποτελούμενο από φυλλίτες, χαλαζίτες, σερικιτικούς σχιστόλιθους, σε εναλλαγές με τεφροπράσινους αργιλικούς σχιστόλιθους και ψαμμίτες (Εικ 6α-β).

- **Ηφαιστειακά πετρώματα**: πράσινες λάβες που έχουν εκχυθεί πάνω στον προηγούμενο σχηματισμό. Κατώτερο Τριαδικό (γύρω στα 235 εκ. χρόνια). Βλ. Εικ. 6α-β.

- **Μέσο-Ανώτερο Τριαδικό** (από 225 έως 200 εκατομμύρια χρόνια), **Νηριτικοί ασβεστόλιθοι** (υφαλοκρηπίδας-πλατφόρμας): Ασβεστόλιθοι και δολομιτωμένοι ασβεστόλιθοι, λευκοί, λευκοκίτρινοι, τεφροί, παχυστρωματώδεις έως άστρωτοι. Είναι έντονα κερματισμένοι με ανεπτυγμένο καρστικό σύστημα. Οι νηριτικοί ασβεστόλιθοι, επικάθηνται προς νότο στις πράσινες λάβες (Εικ. 2-3) και προς βορρά στους αργιλικούς-μαρμαρυγιακούς σχιστόλιθους (Εικ. 6α-β).

Εικ. 1. Πυργιακόνι. Γενική άποψη του επιπέδου ασβεστολιθικού “πάγκου” (εξέδρας) του τεμένους, από τα νοτιοανατολικά.

Εικ. 2. Πυργιακόνι. Τμήμα του μετώπου του βράχου, όπου φαίνεται ότι οι νηριτικοί ασβεστόλιθοι επικάθηνται στις πράσινες λάβες.

Τεκτονική

Ιερός βράχος

Οι νηριτικοί ασβεστόλιθοι στη Σαλαμίνα, όπως αναφέρθηκε στη στρωματογραφία είναι έντονα κερματισμένοι ιδιαίτερα στη βάση τους. Αυτό οφείλεται σε ολίσθημα των ασβεστόλιθων πάνω στο υπόβαθρό τους, μετά την απόθεσή (ιζηματογένεσή) τους, με αποτέλεσμα στις περιοχές όπου το πάχος των ασβεστόλιθων είναι μικρό, να παρουσιάζεται ένα τοπίο όπου πάνω στο υπόβαθρο να υπάρχουν θραύσματα ασβεστόλιθων από χαλίκια έως ογκόλιθοι, ενώ όπου το πάχος των ασβεστόλιθων είναι σημαντικό να έχουμε λοφίσκους έως και όρη.

Στην περιοχή του ιερού βράχου, όπου επικρατούν κατακερματισμένοι ασβεστόλιθοι, ο επίπεδος ασβεστο-

Εικ. 3. Πυργιακόνι. Καθαρή εμφάνιση έκχυσης πράσινης λάβας.

λιθικός πάγκος περιγράφεται από τους ανασκαφείς ως εξής: “Πυρήνα του τεμένους συνιστά βραχώδης (ασβεστολιθικός σχηματισμός) με επίπεδη επιφάνεια, ως μια φυσική εξέδρα, συνολικών διαστάσεων 36 x 20 μ. με μέτωπο προς νότια και νοτιοανατολικά, μέσου ύψους 1,70μ.”. Ήταν φυσικό να προκαλέσει την περιέργεια και την υποψία των κατοίκων της εποχής εκείνης, για θεϊκή προέλευση και να τους ωθήσει να δημιουργήσουν τέμενος. Καθοριστική πρέπει να ήταν και η ύπαρξη ενός μεγάλου φυσικού λάκκου.

Λάκκος εναγισμάτων (προσφορών)

Ο λάκκος εναγισμάτων δημιουργήθηκε από ένα μικρό ρήγμα (μια μικρή μετάπτωση με μέση διεύθυνση Β 30° Δ. Στο κομμάτι αυτό του ασβεστόλιθου που υποχώρησε είχε προηγηθεί η δημιουργία ενός καρστικού εγκοίλου (μικρού σπηλαιού) και με την μετάπτωσή του, η οροφή του σπηλαιού κατέρρευσε (Εικ. 4) και αποκαλύφθηκε ο λάκκος εναγισμάτων, που είχε δημιουργηθεί σε ένα διάστημα χιλιοετιών, από τα νερά που κυκλοφορούσαν υπόγεια. Έτσι σήμερα, μετά την αφαίρεση (ανασκαφή) της επίχωσης στο εσωτερικό του, βλέπουμε μόνο τα τοιχώματα του λάκκου με τους ασβεστόλιθους καθαρούς (πλυμένους από τη μακρόχρονη ροή των υδάτων της βροχής, Εικ. 5).

Επεξήγηση γεωλογικών όρων

Τεκτονική: το σύνολο των παραμορφώσεων των γεωλογικών σχηματισμών μετά τη δημιουργία τους.

Στρωματογραφία: η διαδοχή των ιζηματογενών σχηματισμών κατά χρονολογική σειρά.

Πετρώματα: υλικά σχηματισμού του στέρεου φλοιού της γης, αποτελούμενα από ένα ή περισσότερα ορυκτά.

Ασβεστόλιθος: ανθρακικό ίζημα που περιέχει πάνω από 50% ασβεστίτη CaCO_3 .

Ασβεστόλιθος δολομιτωμένος: όταν ένα μέρος του ασβεστίου έχει αντικατασταθεί από μαγνήσιο $(\text{Ca, Mg})(\text{CO}_3)_2$.

Εικ. 4. Πυργιακόνι. Υπολείμματα ασβεστολίθων οροφής εγκοίλου (δυτική πλευρά).

Ασβεστόλιθοι νηριτικοί (υφαλοκρηπίδας-πλατφόρμας): που αποτίθενται στη θαλάσσια ζώνη, μεταξύ της παραλίας και του βάθους των 200 περίπου μέτρων.

Ασβεστόλιθος καρστικοποιημένος: ασβεστόλιθος που έχει υποστεί καρστικοποίηση.

Καρστικοποίηση: είναι μια χημική και μηχανική διεργασία διάβρωσης των ασβεστολίθων, που τους καθιστά υδατοπερατούς. Ανάλογα με την έκταση της καρ-

Εικ. 5. Πυργιακόνι. Πλυμένοι ασβεστόλιθοι (τοιχώματα) Α.-Ν.Α. πλευράς εγκοίλου (λάκκου).

στικοποίησης, οι ασβεστόλιθοι μπορούν να γίνουν τόσο υδροπερατοί, ώστε η εσωτερική υφή τους να μοιάζει με σφουγγάρι.

Σχιστόλιθος: ελασματώδες σκληρό ιζηματογενές πέτρωμα με μέγεθος κόκκων 10 -100 μικρά (1 μικρό = 1 χιλιοστό του χιλιοστού).

Αργιλικός σχιστόλιθος: σχιστόλιθος που περιέχει άργιλο σε ποσοστό μεγαλύτερο του 50%.

Σερικιτικός σχιστόλιθος: σχιστόλιθος που περιέχει σερικήτη σε μεγάλο ποσοστό.

Φυλλίτης: φυλλώδης σχιστόλιθος με μέγεθος κόκκων κάτω από 10 μικρά.

Ψαμμίτης: κοκκώδες κλαστικό ιζηματογενές πέτρωμα με μέγεθος κόκκων 200 μικρά έως 2 χιλιοστά που περιέχει πάνω από 50% χαλαζία.

Χαλαζίτης: ψαμμίτης αποτελούμενος εξ ολοκλήρου από κόκκους χαλαζία.

Ορυκτά: φυσικές χημικές ενώσεις, που παρουσιάζονται κατά κανόνα σε στέρεα κρυσταλλική υφή.

Σερικήτης: φυλλώδες κιτρινόλευκο ορυκτό.

Άργιλος: ορυκτό με μέγεθος κόκκων γύρω στα 4 μικρά.

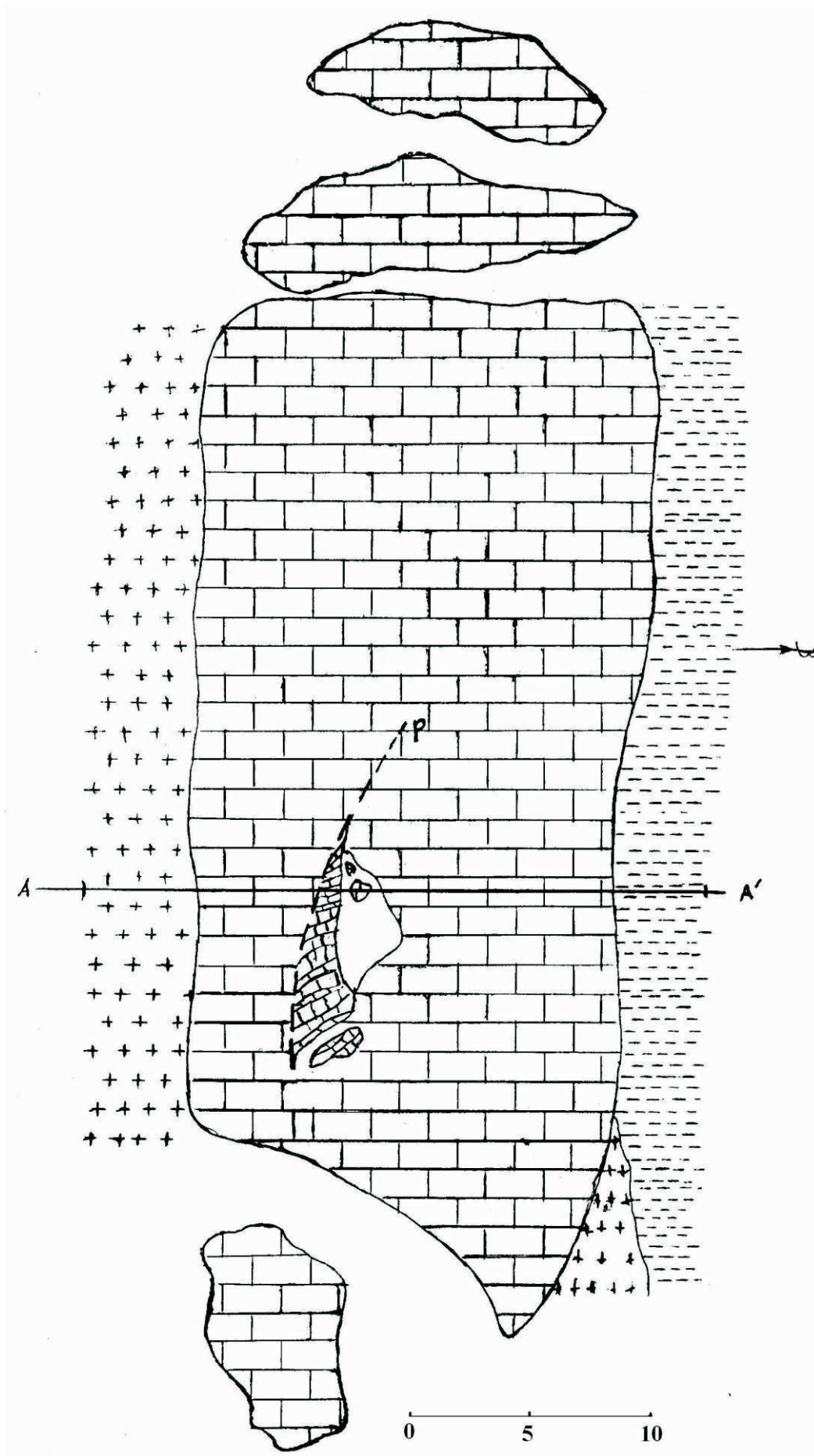
Χαλαζίας: ένα από τα πιο συχνά ορυκτά στο φλοιό της γης. Είναι το διοξείδιο του πυριτίου, το γυαλί (SiO_2).

Άθως Γαλέος

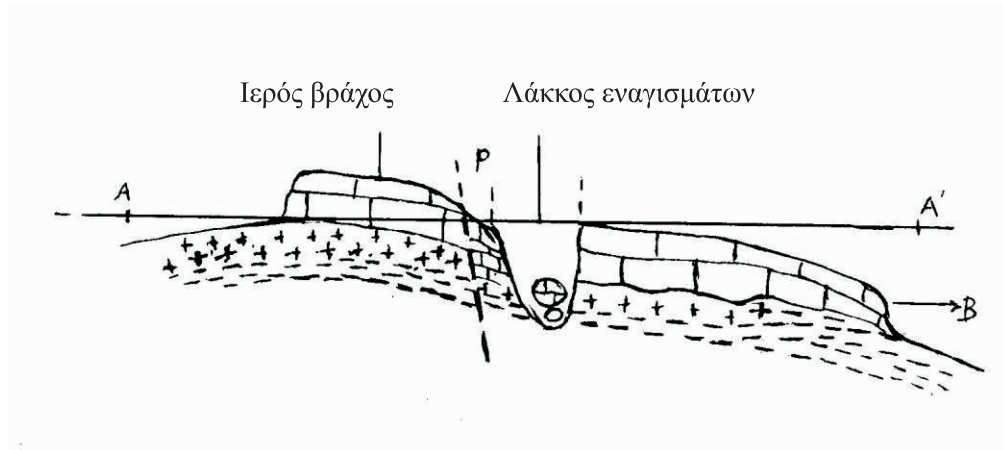
Γεωλόγος-Μεταλλειολόγος-
Μηχανικός (M.Sc.)

Σημείωση

1. Στρωματογραφία περιοχής με βάση το γεωλογικό χάρτη του ΙΓΜΕ Μέγαρο. Η γεωλογική χαρτογράφηση έγινε από τον Δρα Π. Γαϊτανάκη κατά τα έτη 1976-77.

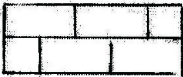

Εικ. 6α. Πυργιακόνι. Γεωλογικό σκαρίφημα ιερού βράχου και λάκκου εναγισμάτων (σχέδιο: Α. Γαλέος).

Εικ. 6β. Πυργιακόνι. Γεωλογική τομή βάσει του γεωλογικού σκαριφήματος (σχέδιο: Α. Γαλέος).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

-
Νηριτικοί ασβεστόλιθοι
-
Νηριτικοί ασβεστόλιθοι κερματισμένοι
-
Πράσινες λάβες
-
Τεφροπράσινοι αργιλικοί-
Σερικιτικοί σχιστόλιθοι
-
Γεωλογικό όριο
-
Ρ Ρήγμα

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΜΕΛΑΜΒΑΦΟΥΣ ΚΕΡΑΜΙΚΗΣ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΤΟ ΤΕΜΕΝΟΣ ΣΤΗ ΘΕΣΗ
ΠΥΡΓΙΑΚΟΝΙ ΣΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

των

Δέσποινας Μαρσινοπούλου, Μαργαρίτας Βενάκη, Κωνσταντίνου Βασιλειάδη

Τον Απρίλιο του 2011 στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης κεραμικής από την ανασκαφή του 2010 στο Κλασικό-πρώιμο Ελληνιστικό τέμενος στη θέση Πυργιακόνι στα Κανάκια Σαλαμίνας. Σκοπός των εργασιών ήταν ο εντοπισμός συνανηκόντων οστράκων, ώστε να γίνει το υλικό της ανασκαφής προσιτό για μελέτη και παράλληλα να γίνουν οι απαραίτητες εργασίες για την διατήρηση και περαιτέρω επεξεργασία του.

Στο πλαίσιο του προγράμματος συντήρησης αρχικά πραγματοποιήθηκε αξιολόγηση της ποιότητας της κεραμικής και της φθοράς της και προσδιορίστηκε η μεθοδολογία που επρόκειτο να ακολουθηθεί.

Πρόκειται για μεγάλο αριθμό οστράκων από μελαμβαφή αγγεία (Εικ. 1, 3-4). Στην πλειονότητα τους είναι όστρακα αγγείων κατασκευασμένων από Αττικό πηλό, με εξαιρετική όπτηση, που διατηρούν πολύ καλή συνοχή σώματος και επιφάνειας. Σημειώνεται ότι στη διάρκεια των εργασιών δεν υπήρξε σε καμμία περίπτωση ανάγκη στερέωσης του σώματος. Όλα τα αγγεία φαίνεται ότι ήταν κατασκευασμένα σε τροχό. Σε κάποιες περιπτώσεις παρατηρήθηκαν εμπίεστα σχέδια και γραπτός διάκοσμος (Εικ. 2).

Τα όστρακα έφεραν χαλαρές επικαθήσεις χρώματος, ενώ

σε σημεία οι επικαθήσεις ιζημάτων, αποτελούμενων από χώμα και αδιάλυτα άλατα, ήταν σκληρές.

Για την απομάκρυνση των ιζημάτων έγινε χημικός καθαρισμός με τη βοήθεια μικροεργαλείων. Ακολούθησαν διαδοχικά “λουτρά” για έκπλυση των υπολειμμάτων του χημικού μέσου και αφαλάτωση. Μετά το στέγνωμα ταυτίστηκαν ομάδες οστράκων που ανήκουν στο ίδιο αγγείο και συγκολλήθηκαν με ακριλική ρητίνη. Με την ολοκλήρωση των εργασιών τα αγγεία και οι ομάδες οστράκων που προέκυψαν αποθηκεύτηκαν σε ξύλινα κιβώτια στην αποθήκη του Μουσείου.

Καθώς η ανασκαφή δεν έχει ολοκληρωθεί εκτιμάται ότι θα προκύψουν επιπλέον όστρακα που ενδέχεται να συνανήκουν στις ομάδες όπου έγιναν οι επεμβάσεις (π.χ. Εικ. 4). Για το λόγο αυτό, εργασίες αισθητικής αποκατάστασης στα αγγεία δεν πραγματοποιήθηκαν.

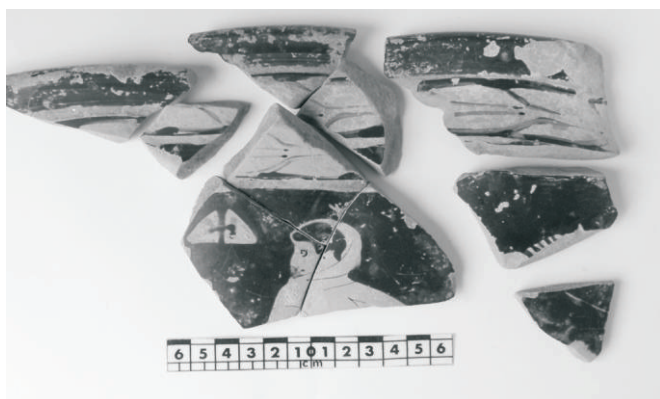
*Δέσποινα Ν. Μαρσινοπούλου,
Συντηρήτρια αρχαιοτήτων*

*Μαργαρίτα Γ. Βενάκη,
Συντηρήτρια αρχαιοτήτων*

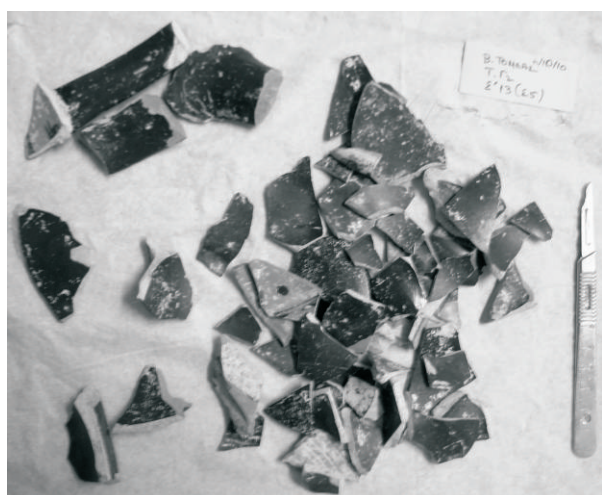
*Κωνσταντίνος Κ. Βασιλειάδης,
Συντηρητής αρχαιοτήτων (M.Sc.)*

Εικ. 1. Πυργιακόνι. Μελαμβαφές φιαλίδιο, μετά την συντήρηση.

Εικ. 2. Πυργιακόνι. Τμήμα κωδωνόσχημου κρατήρα, με ερυθρόμορφη διακόσμηση, πριν και μετά την συντήρηση.

Εικ. 3. Πυργιακόνι. Ανώτερο τμήμα μελαμβαφούς οινοχόης με τριφυλλόσχημο στόμιο, πριν και μετά την συντήρηση.

Εικ. 4. Πυργιακόνι. Βαθύ μόνωτο κύπελλο (μερικώς σωζόμενο), μετά την συντήρηση.

ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΖΟΥΓΡΗ ΣΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ: ΣΤΡΩΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

του

Γιάννη Χαιρετάκη

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν έλθει στο φως σημαντικά κατάλοιπα της πόλης των ιστορικών χρόνων στο Αμπελάκι της Σαλαμίνας κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών, που έχουν διενεργηθεί από την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων (ΚΣΤ' ΕΠΚΑ).¹

Τα τελευταία χρόνια, στη νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας, ερευνήθηκε υπό τη διεύθυνση της Δρος Ιφιγένειας Δεκουλάκου το οικόπεδο Ζούγρη, έκτασης περίπου 1,5 στρέμματος. Σε αυτό αποκαλύφθηκαν μικρές δομές με εργαστηριακή και αποθηκευτική χρήση, που χρονολογούνται από τα μέσα του 6^{ου} αι. ως το πρώτο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., και τμήματα οικιών, που χρονολογούνται από τα τέλη του 5^{ου} ως τον πρώιμο 1^ο αι. π.Χ. Η κατωφέρεια του εδάφους προς τον όρμο του Αμπελακίου επέβαλε την ανδηρωτή διάταξη των οικιών, οι οποίες ανοικοδομούνται προσθετικά από νότο προς βορρά.² Στο μέσον περίπου του οικοπέδου εντοπίστηκε τμήμα δρόμου πλάτους 5,50μ.

Λόγω της κατωφέρειας του εδάφους τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα είναι πολύ επιφανειακά, ενώ, εξαιτίας της συνεχούς χρήσης της περιοχής, πολλά στρώματα είναι έντονα αναμοχλευμένα από γεωργικές εργασίες ή επεμβάσεις νεότερων χρόνων. Οι τοίχοι σώζονται σε ύψος ενός ή σπανιότερα δύο δόμων, σε πολλές όμως πε-

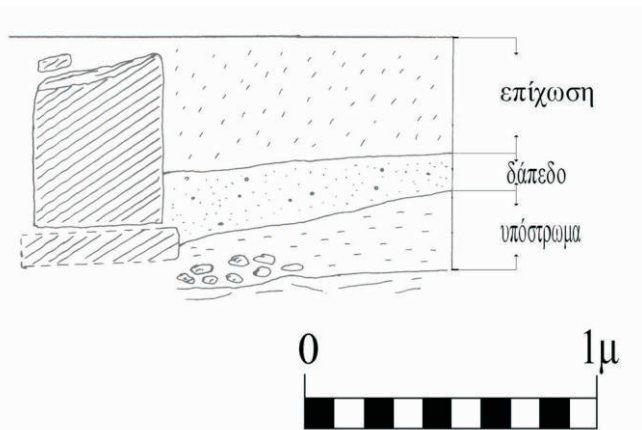

Εικ. 2. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Στέλεχος άβαφης κύλικας Μυκηναϊκών χρόνων (Υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδος, 14^{ος}-12^{ος} αι. π.Χ.).

ριπτώσεις έχουν εντοπιστεί μόνο οι θεμελιώσεις. Οι τοίχοι αυτοί εδράζονται στο λαξευμένο βράχο ή σε επιχωματώσεις, όπου υπήρχε έντονη κλίση του εδάφους. Τα δωμάτια των οικιών έχουν συνήθως χωμάτινο δάπεδο, πολλές φορές με τρίμματα ασβεστολίθου, που τους δίνει ένα υπόλευκο χρώμα. Σε τρεις περιπτώσεις εντοπίστηκαν βοτσαλωτά δάπεδα. Σε μία περίπτωση το δάπεδο διαμορφώνεται από πλάκες σχιστόλιθου, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, κυρίως στα βόρεια του οικοπέδου, ως δάπεδο χρησιμοποιείται ο λειασμένος βράχος.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στρωματογραφίας προσφέρει το ανασκαφικό τετράγωνο 41 (Εικ. 1). Σε αυτό, ανώτερο είναι το στρώμα της γενικής επίχωσης, καστανού χρώματος με μικρές πέτρες, το οποίο έχει εν μέρει αναμοχλευτεί από νεότερη επέμβαση. Ακολουθεί το στρώμα του χωμάτινου δαπέδου με τρίμματα ασβεστολίθου και τέλος το υπόστρωμα από χώμα και λίθους. Και τα τρία στρώματα περιέχουν κεραμική.

Τα κλειστά χρονολογικά σύνολα, στρώματα δηλαδή που παρέμειναν άθικτα από μεταγενέστερες επεμβάσεις και περιέχουν αγγεία και αντικείμενα περιορι-

Εικ. 1. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Τετράγωνο 41. Όψη στρωματογραφίας.

σμένου εύρους χρονολόγησης, είναι λίγα στο οικόπεδο Ζούγρη. Το πρώτο είναι μια μικρή ωοειδής κατασκευή που χρονολογείται από το 530 π.Χ. ως το δεύτερο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. και χρησίμευε για εργαστηριακούς ή αποθηκευτικούς σκοπούς. Περιείχε αμφορείς, μελαμβαφή και μελανόμορφα αγγεία. Το δεύτερο σύνολο είναι τμήμα οικίας που βρισκόταν σε χρήση τον 5^ο αι. π.Χ. Το περιεχόμενο του χώρου αυτού, μελαμβαφή αγγεία, μαγειρικά σκεύη και αμφορείς, σφραγίστηκε από το δάπεδο της επόμενης φάσης κατοίκησης των αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ. Το τρίτο σύνολο είναι ένα δωμάτιο οικίας, το οποίο ταυτίζεται με *μαγειρείο*. Περιέχει τουλάχιστον 30 μαγειρικά σκεύη και χρονολογείται από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. ως το 86 π.Χ., οπότε μάλλον εγκαταλείπεται η περιοχή.³ Λίγα είναι, επίσης, τα σφραγισμένα στρώματα, τα οποία σχετίζονται με απορριμματικές διαδικασίες. Χαρακτηριστικός είναι ένας λάκκος απορριμμάτων με κεραμική από τον 5^ο αι. π.Χ. ως τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ., πάνω από τον οποίο κατασκευάστηκε τοίχος μεταγενέστερης οικίας.⁴

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η αναμόχλευση των χωμάτων από γεωργικές εργασίες ή μεταγενέστερες επεμβάσεις διетάραξε τα αρχαιολογικά στρώματα σε πολύ μεγάλο βαθμό. Για το λόγο αυτό σε αρκετές περιπτώσεις επιχειρήθηκαν τομές κάτω από τα εντοπισμένα δάπεδα των οικιών, ώστε να καταστεί δυνατή η χρονολόγηση των φάσεων κατοίκησης. Σε αυτό το υλι-

κό των υποστρωμάτων έχουν εντοπιστεί όλες οι πρώιμες φάσεις κατοίκησης, που αναγνωρίζονται στο Αμπελάκι μόνο μέσα από την κεραμική. Ως σημαντικότερο εύρημα θεωρείται τμήμα στελέχους άβαφης κύλικας μυκηναϊκών χρόνων (Εικ. 2), το οποίο προσθέτει νέα στοιχεία για την κατοίκηση στην περιοχή.⁵ Μικρή αλλά σημαντική είναι και η ποσότητα της κεραμικής του ύστερου 8^{ου}, 7^{ου} και 6^{ου} αι. π.Χ. (Εικ. 3-4). Σε κάποιες περιπτώσεις εντοπίστηκαν και ακέραια αγγεία που είχαν καλυφθεί από τα δάπεδα των επόμενων φάσεων κατοίκησης (Εικ. 5).

Πέρα όμως από την κεραμική που προέρχεται από τα αρχαιολογικά στρώματα του οικοπέδου, στοιχεία προσφέρουν και τα επιφανειακά ευρήματα. Η κατοίκηση των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων (3^{ου}-7^{ου} αι. μ.Χ.) στη νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας αναγνωρίζεται από λίγα επιφανειακά όστρακα ερυθροβαφών αγγείων. Η κατοίκηση των μεσοβυζαντινών χρόνων (12^{ου}-αρχών 13^{ου} αι. μ.Χ.), αντίθετα, αντιπροσωπεύεται από τρεις λάκκους απορριμμάτων, οι οποίοι περιείχαν καλής ποιότητας εφυσωμένη κεραμική. Τέλος, την οθωμανική παρουσία, μαρτυρά ο πλήλιος λουλάς πίπας του δεύτερου μισού του 18^{ου} αι.

Διαφαίνεται μέσα από την μικρή αυτή παρουσίαση του κεραμικού υλικού από το οικόπεδο Ζούγρη, η χρήση του χώρου της νότιας κλιτύς της χερσονήσου της Πούντας από τα Μυκηναϊκά χρόνια έως και τις μέρες μας ουσιαστικά, με κάποια βέβαια κενά, που ε-

Εικ. 3. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Τμήμα κυπέλλου ή κανθάρου με γεωμετρική διακόσμηση, τέλη 8^{ου} – αρχές 7^{ου} αι. π.Χ.

Εικ. 4. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Τμήμα Αττικού μελανόμορφου αγγείου με παράσταση αντωπών λεόντων, 625-575 π.Χ.

Εικ. 5. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Κύλικα τύπου bolsal (αρχές 4^{ου} αι. π.Χ.) και οinoχόη με τριφυλόσχημο στόμιο (τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ.)

λίζουμε να συμπληρωθούν με τη συνέχιση της έρευνας στην περιοχή και τη μελέτη των πολύτιμων

στοιχείων που προσφέρουν οι ανασκαφές και τα ευρήματά τους.

Γιάννης Χαιρετάκης
Αρχαιολόγος (Μετ.Διπλ.Ειδ.)

Σημειώσεις

* Ευχαριστώ θερμά την Κα Ι. Δεκουλάκου, Επίτιμη Έφορο Αρχαιοτήτων, για την άδεια μελέτης του κεραμικού υλικού. Επίσης την Κα Ε. Λυγκούρη-Τόλια, τ. διευθύντρια της ΚΣΤ' ΕΠΚΑ, την Κα Α. Κάττουλα, υπεύθυνη αρχαιολόγο νήσου Σαλαμίνας, τη συνάδελφο Α. Καπετανοπούλου και τους φύλακες Ε. Μουτζούρη, Ν. Πισκοπάνη και Β. Σκαλιώτη, για κάθε διευκόλυνση στην καταγραφή και μελέτη του υλικού. Η καταγραφή και η συντήρηση της κεραμικής έχουν υποστηριχθεί με επιχορηγήσεις από τα Ιδρύματα Ι. Φ. Κωστοπούλου, Ψύχα και το Mediterranean Archaeological Trust, U.K.

1. Δεκουλάκου 2003, 29-44. 2008, 10-13. Χαιρετάκης 2009. 2010.
2. Δεκουλάκου 2008, 12-13.
3. Χαιρετάκης 2009.
4. Χαιρετάκης 2010, 18-21.
5. Για την επιβεβαίωση της ταύτισης και τη χρονολόγηση της κύλικας οφείλω πολλές ευχαριστίες στη συνάδελφο Δρα Χρ. Μαραμπέα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Δεκουλάκου, Ι. 2003: "Ανασκαφικές έρευνες στην Σαλαμίνα", στο Ελ. Κονσολάκη-Γιαννοπούλου (επιμ.), *Αργοσαρωνικός, Πρακτικά 1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Πόρος 26-29 Ιουνίου 1998, Τόμος Β*, Αθήνα, 29-44.

Δεκουλάκου, Ι. 2008: "Ανασκαφές στη Σαλαμίνα, 1985-2007", *Ακάμας, Δελτίο του Ομίλου Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας*, αρ. 2, 10-13.

Edwards, G. R. 1975: *Corinthian Hellenistic pottery, Corinth*, Vol. VII, Part III, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.

Rotroff, S. I. 1997: *Hellenistic pottery, Athenian and imported wheelmade table ware and related material, The Athenian Agora*, Vol. XXIX, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.

Rotroff, S. I. 2006: *Hellenistic pottery, The plain wares, The Athenian Agora*, Vol. XXXIII, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.

Χαιρετάκης, Γ. 2009: "Ελληνιστική κεραμική από το Αμπελάκι της Σαλαμίνας", στο *Η' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Ιωάννινα, 5-9 Μαΐου 2009* (υπό έκδοση).

Χαιρετάκης, Γ. 2010: "Ο αποθέτης του οικοπέδου Ζούγρη στο Αμπελάκι Σαλαμίνας: πρώτα στοιχεία από τη μελέτη της κεραμικής", *Ακάμας, Δελτίο του Ομίλου Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας*, αρ. 4, 18-21.

Διόρθωση στο άρθρο του γράφοντος στο Δελτίο Αρ. 4 (σελ. 19): Στην Εικ. 5, αντί για "Δεύτερο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ." διάβαζε "Δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ."

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΕΠΙΣΤΕΨΗΣ ΜΑΡΜΑΡΙΝΗΣ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑΣ ΣΤΗΛΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

του

Παναγιώτη Δεδεβέση

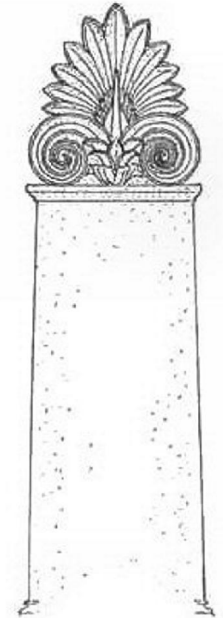
Συνεχίστηκε το 2010 η συντήρηση κεραμικών και λίθινων αντικειμένων από τις ανασκαφές σωστικού χαρακτήρα που διενήργησε η Β' /ΚΣΤ' Ε.Π.Κ.Α., υπό τη διεύθυνση της Δρος Ιφιγένειας Δεκουλάκου, στο Αμπελάκι της Σαλαμίνας. Οι εργασίες συντήρησης χρηματοδοτήθηκαν από το Ίδρυμα Ψύχα.

Στο πλαίσιο των εργασιών αυτών συντηρήθηκε τμήμα επίστεψης μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης (Εικ. 1). Το μαρμάρινο θραύσμα, με αριθμό ανασκαφής Αβ18, εντοπίστηκε στο οικόπεδο Ζούγρη, στη νότια κλιτύ της χερσονήσου της Πούντας στο Αμπελάκι, εντοιχισμένο σε τοίχο οικίας του ύστερου 5^{ου} ή πρώιμου 4^{ου} αι. π.Χ. Το θραύσμα, από πεντελικό μάρμαρο, διασώζει σε χαμηλό ανάγλυφο τμήμα ενός εκ των δύο ελίκων, επάνω από τους οποίους θα εκφυόταν ανθέμιο (Εικ. 2). Οι σωζόμενες μέγιστες διαστάσεις του είναι 13,5x11,5εκ. και το πάχος του 6εκ. Η επιφάνεια του θραύσματος φέρει αποκρούσεις και ρηγματώσεις. Οπές και κηλίδες από μεταλλικούς συνδέσμους ή ίχνη χρώματος δεν αναγνωρίστηκαν. Σε μερικά σημεία είναι εμφανή τα σημάδια από τα εργαλεία της αρχικής επεξεργασίας του.

Αρχικά έγινε ψηφιακή φωτογράφιση και σχεδιαστική αποτύπωση. Ο επιφανειακός καθαρισμός του γλυπτού

Εικ. 1. Αμπελάκι, Οικ. Ζούγρη. Τμήμα επίστεψης μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης.

Εικ. 2. Αναπαράσταση επιτύμβιας στήλης με ανθεμωτή επίστεψη (James 1912, fig. 86).

έγινε με πλύσεις άφθονου νερού δικτύου και χρήση μαλακής χορτάρινης βούρτσας για να αποκολληθούν οι χωματινές επικαθήσεις. Στη συνέχεια, μετά από διαδοχικά μπάνια νερού δικτύου, άρχισε ο καθαρισμός της επιφανείας του, με τη χρήση οδοντόβουρτσας, πινέλου, μπατονέτας και νυστεριού. Σε σημεία με σκληρές κρουστές έγινε προσεκτική χρήση μικρής υαλόβουρτσας, μέχρι το στρώμα της πάτινας. Τέλος, ακολούθησαν πολλά μπάνια απιονισμένου νερού για την απομάκρυνση διαλυτών αλάτων.

Αφού φωτογραφήθηκε και σχεδιάστηκε, συσκευάστηκε σε ξύλινο κιβώτιο, σφηνώθηκε με προστατευτικά αντικραδασμικά και τοποθετήθηκε για φύλαξη στην αποθήκη του Μουσείου Σαλαμίνας.

Παναγιώτης Δεδεβέσης
Συντηρητής Αρχαιοτήτων

Βιβλιογραφικές αναφορές

- James, C. et al. 1912: *Encyclopedia of Architecture, Carpentry and Building*, American Technical Society.
- Σκουλικίδης, Θ. 2000: *Διάβρωση και συντήρηση των δομικών υλικών των μνημείων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Ο ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΣ ΛΟΓΙΟΣ EDWARD EVERETT ΣΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ, 1819

Σημείωση Σύνταξης: Παρακάτω, παρουσιάζεται μικρό απόσπασμα του Ημερολογίου του διαπρεπούς Αμερικανού λογίου και πολιτικού Edward Everett από το ταξίδι του στην Ελλάδα, στην Κωνσταντινούπολη και στο Βουκουρέστι (από τις αρχές Απριλίου έως τις αρχές Ιουλίου του 1819). Το δημοσιευμένο, εδώ, απόσπασμα (από την καταγραφή της 3ης Μαΐου 1819) έχει ως θέμα την επίσκεψή του στη Σαλαμίνα και περιέχει αναφορές στις Κλασικές αρχαιότητες στο Αμπελάκι (από τις πρωιμότερες, σε περιηγητικά έργα του 19ου αιώνα). Το απόσπασμα, καθώς και το σύντομο βιογραφικό κείμενο που ακολουθεί, έχουν ληφθεί από την έκδοση *Edward Everett, Σελίδες Ημερολογίου, 1819* (Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Αντείας Φραντζή), ΤΟ ΒΗΜΑ, Περιηγήσεις, Δ.Ο.Λ. Α.Ε., Αθήνα 2010.

“Ο άνεμος ήταν ευνοϊκός και πλεύσαμε [από την Αίγινα] προς τη Σαλαμίνα σε τρεις ώρες. Περάσαμε από το νησί της Ψυττάλειας και δέσαμε στο βορινό σημείο του αρχαίου λιμανιού της Σαλαμίνας. Στον χώρο της αρχαίας πόλης βρίσκεται το χωριό Αμπελάκια. Μερικά ερείπια βρίσκονται εκεί όπου δέσαμε, και από την πλαγιά απολαύσαμε μια εκπληκτική θέα των περίφημων στενών της Σαλαμίνας. Ούτε πανί δεν έβλεπες εκεί όπου άλλοτε μόνο οι Πέρσες είχαν χίλια διακόσια επτά πλοία.¹ Διασχίσαμε την απόσταση ως το απέναντι σημείο της ξηράς, καθώς ο άνεμος δεν μας επέτρεπε να αποβιβαστούμε στον Πειραιά, και περπατήσαμε για τρεις ώρες μέσα στη ζέστη γυρνώντας στην Αθήνα.”

Edward Everett (1794-1865)

Ο Αμερικανός λόγιος και πολιτικός Edward Everett γεννήθηκε στη Βοστώνη το 1794. Σπούδασε θεολογία στις ΗΠΑ και κλασική φιλολογία στη Γερμανία, ενώ ταξίδεψε στην Αγγλία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ελλάδα και την Τουρκία. Διετέλεσε διευθυντής του περιοδικού *North American Review*, κυβερνήτης της Μασσαχουσέττης (1836-1840), πρεσβευτής της Αμερικής στο Λονδίνο (1841-1845), πρόεδρος του Πανεπιστημίου Χάρβαρντ (1846-1852), υπουργός Εξωτερικών (επί προεδρίας Μ. Fillmore, 1850-1852) και γεροϋσιαστής. Ένθερμος φιλέλληνας, ο Everett τάχθηκε υπέρ της Ελληνικής Επανάστασης και της ανάγκης να υποστηριχθεί επισήμως, ενώ συμμετείχε σε οργανώσεις πολιτών για την οικονομική και πολιτική στήριξη των Ελλήνων. Πέθανε στη γενέτειρά του το 1865.

Ο Edward Everett (1794-1865).

¹ Αισχύλου, *Πέρσαι*, 341 κ. ε.

ΧΑΛΚΙΝΟ ΑΓΑΛΜΑ ΝΕΟΥ, ΙΣΩΣ ΑΠΟΛΛΩΝ

του

Wolf-Dieter Heilmeyer

Αίθουσα 18

Ρωμαϊκό, κάλλιστα από την Αττική, 20 π.Χ. περίπου.

Από τη θάλασσα της Σαλαμίνας. Στη Συλλογή Sabouroff το 1878, στην Αθήνα. Αποκτήθηκε για το Βερολίνο το 1884.

Χαλκός (περίπου 83,5% χαλκός, 9,4% κασσίτερος, 6,8% μόλυβδος). Σωζόμενο ύψος 119,6 εκ.

Όταν το άγαλμα ενός νεαρού εφήβου, δυστυχώς χωρίς κεφάλι και βάση, ανασύρθηκε περί το 1878 από ψαράδες στη θάλασσα της Σαλαμίνας στο Σαρωνικό Κόλπο, προσφέρθηκε κατόπιν για πώληση στην Ελευσίνα και τον Πειραιά, εμφανίσθηκε στη συλλογή του Ρώσου διπλωμάτη P. von Sabouroff και το 1884 αποκτήθηκε για τη Συλλογή Αρχαιοτήτων του Παλαιού Μουσείου, θεωρήθηκε ως Ελληνικό πρωτότυπο του 400 π.Χ. περίπου. Η επιφάνειά του ήταν φθαρμένη από τις θαλάσσιες επικαθίσεις, στα χέρια δεν ήταν διατηρημένα κάποια στοιχεία, όμως τα ίχνη μακρών βοστρύχων, πεσμένων αρχικώς στους ώμους, έδωσαν την ευκαιρία στον A. Furtwängler, ο οποίος αρχικά είχε κάνει γνωστό το άγαλμα, να αναγνωρίσει σε αυτό τον νεαρό θεό Απόλλωνα. Από εκείνη τη στιγμή τονίστηκε η Πολυκλείτεια οργάνωση στη μορφή του σώματος, η οποία μπορεί να αναγνωριστεί στις καθαρές γραμμές του καλουπιού. Μόνο αργότερα έγινε σαφής η μεταβατικότητα – αοριστία της μορφής, η οποία εμφανίζεται για παράδειγμα στην έντονα προς τα εμπρός ταλαντωμένη στάση, και συγκρίθηκε η μορφή με Ρωμαϊκά αγάλματα εφήβων, ορισμένα από τα οποία ήταν στημένα με στολίδια στα χέρια και δικό τους φωτισμό. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μία νέα έρευνα για το δικό μας άγαλμα, μέσω της οποίας προσδιορίστηκε η δική του ιδιαίτερη τεχνική ποιότητα.

Αυτή βασίζεται στη κλασικιστική μορφή, η οποία δεν ακολουθεί απλά το κλασικό πρότυπο, αλλά αποδίδει ειδικώς το μοντέλο σε κομμάτια. Με μία προφανώς επιδέξια ελεγχόμενη τεχνολογία των έμμεσων χυτεύσεων, η μορφή χυνόταν με εξαιρετικά ομοιόπαχο κράμα και εκπληκτικά λεπτά (πάχους μόνον 4-5 χιλιοστών) ισχυ-

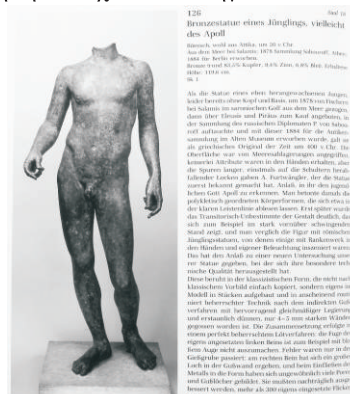
ρά τοιχώματα. Ακολουθούσε η σύνθεση με μία ακριβώς ελεγχόμενη συγκόλληση: η προσθήκη ειδικώς του προσκολλώμενου αριστερού ποδιού, για παράδειγμα, είναι αόρατη με γυμνό οφθαλμό. Τα σφάλματα συνέβαιναν μόνο στο “λάκκο χύτευσης”: στο δεξιό πόδι δημιουργήθηκε μία μεγάλη οπή στο τοίχωμα του καλουπιού και με το χύσιμο του μετάλλου στο καλούπι προκλήθηκαν αναπότρεπτα πολλοί πόροι και οπές. Στη συνέχεια οι πόροι έπρεπε να διορθωθούν: περισσότερες από 300 αναγνωρισμένες επιδιορθώσεις έχουν μετρηθεί.

Αυτή η συχνά διαφοροποιημένη επιφάνεια ήταν πιθανότατα αρχικώς ενοποιημένη με την μαύρη πατίνα, η οποία έχει διατηρηθεί σε έκταση στο δεξιό πέλμα. Έτσι το κλασικιστικό έργο προσαρμόσθηκε, και όσον αφορά στο χρώμα, στα κλασικά αριστουργήματα μίας παλαιότερης, κατά εκατό έτη, εποχής, η οποία εξακολουθούσε να είναι αισθητή την περίοδο περί τη γέννηση του Χριστού σε όλα τα Ελληνικά ιερά. Η ακαδημαϊκή-τεχνοϊστορική προσαρμογή, έξοχα τελειοποιημένη, οδήγησε στα μοντέρνα για την Ρωμαϊκή εποχή επιτεύγματα, βασισμένα στην τεχνική (χύσιμο) των λεπτών τοιχωμάτων.

Wolf-Dieter Heilmeyer,
Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας

Μετάφραση από τα Γερμανικά:
Χριστίνα Μαραμπέα

Σημείωση σύνταξης: Ευχαριστίες απευθύνονται προς τον αρχαιολόγο Γ. Κουτσουφλάκη για την υπόδειξη της ύπαρξης του αγάλματος και την παραχώρηση του σχετικού Οδηγού.

Η σελίδα από τον Οδηγό του Μουσείου με το χάλκινο άγαλμα από τη Σαλαμίνα.

ΤΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ - ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Η παρουσίαση βιβλίου, από την Σύntαξη του περιοδικού, που ακολουθεί είναι αφιερωμένη στη μνήμη του Λουκά Θεοχαρίδη, πρώτου δασκάλου του Καποδιστριακού Σχολείου της Σαλαμίνας.

Με τίτλο *Το Καποδιστριακό Σχολείο της Σαλαμίνας – Ιστορία του κτιρίου και των θεσμών (1830-1852)* εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 2010 το βιβλίο της εκπαιδευτικού και μέλους του Ομίλου *Ακάμας* Ελένης Τούτση – Δρίβα.

Πρόκειται για την πτυχιακή εργασία της συγγραφέως η οποία πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της διετούς μετεκπαίδευσής της στο Διδασκαλείο Πατρών.

Αποτελείται από τρία κεφάλαια αναφερόμενα στην περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, στην περίοδο του Ιωάννη Καποδίστρια και στην περίοδο της Αντιβασιλείας και του Όθωνα.

Στο 1^ο Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην Ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την περίοδο αυτή και στη στοιχειώδη εκπαίδευση στη Σαλαμίνα, η οποία χαρακτηρίζεται από την αύξηση του μαθητικού πληθυσμού. Αιτία ήταν η πολιορκία της Ακροπόλεως των Αθηνών, εξ αιτίας της οποίας άμαχος πληθυσμός μετακινήθηκε στο νησί για περισσότερη ασφάλεια. Κατά την περίοδο αυτή ξεκίνησε η ανοικοδόμηση του κτιρίου, το 1826 πιθανότατα, με έξοδα της “Κοινοτήτος Σαλαμίνας”. Κατασκευάστηκε σύμφωνα με τα αλληλοδιδασκτικά πρότυπα, γι’ αυτή τη χρήση. Συμπεραίνεται έτσι ότι εκπαίδευση στη Σαλαμίνα υπήρχε πριν από την έλευση του Ιωάννη Καποδίστρια.

Το 2^ο Κεφάλαιο αναφέρεται στην περίοδο του Καποδίστρια και στην εκπαιδευτική του πολιτική. Γίνεται η πρώτη μετεπαναστατική προσπάθεια για οργανωμένη και εποπτευόμενη εκπαίδευση. Εφαρμόζεται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος για λόγους οικονομίας και ταχύρυθμης εκπαίδευσης.

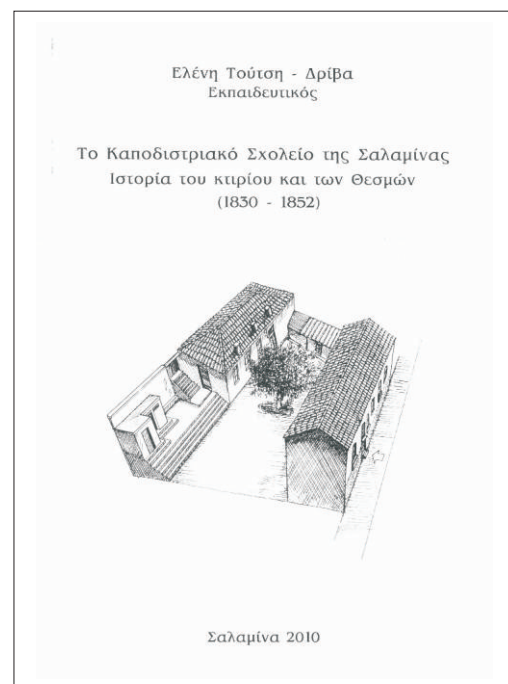
Κατά την περίοδο αυτή οργανώνεται πλήρως η “Αλληλοδιδασκτική Σχολή της Νήσου Σαλαμίνας” και είναι έτοιμη να λειτουργήσει το Φεβρουάριο του 1830. Η α-

ποπεράτωση και ο εξοπλισμός του σχολείου έγινε με την οικονομική βοήθεια των κατοίκων και με την ενίσχυση της Κυβέρνησης.

Στις 14/4/1830 φτάνει στη Σαλαμίνα ο δάσκαλος Λουκάς Θεοχαρίδης εφοδιασμένος με όλα όσα ήταν αναγκαία για τη λειτουργία του νέου σχολείου. Εγγράφει μαθητές και αρχίζει άμεσα τη διδασκαλία. Την 1η Φεβρουαρίου 1831 ο δάσκαλος πεθαίνει, αφήνοντας ένα ποσό για την κατασκευή στέρνας στο σχολείο ώστε οι μαθητές να έχουν πόσιμο νερό.

Αντικαταστάθηκε άμεσα από την “Επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Εκπαιδεύσεως Γραμματεία” από άλλο δάσκαλο.

Στο Παράρτημα παρατίθεται η αλληλογραφία αυτής της περιόδου και σχολιάζονται τα σχετικά θέματα, καθώς και παραλειπόμενα (αλληλογραφία τοποτηρητή και αξιολόγηση στους αντικαταστάτες δασκάλους). Εκτός των άλλων, μπορεί κανείς να μελετήσει την κατάσταση με τα ονόματα των πρώτων μαθητών,

Το εξώφυλλο του βιβλίου της Ελ. Τούτση-Δρίβα, με σχεδιαστική απεικόνιση του κτηρίου του 1ου Δημοτικού Σχολείου Σαλαμίνας (από τον Θ. Παπακωνσταντίνου, 1998).

Άποψη της πρόσοψης του 1ου Δημοτικού Σχολείου Σαλαμίνας (το 1947), με τους μαθητές και τους δασκάλους τους: Ορσαλία Κορρού, Στέλιο Καραλή και Μαρία Αράπη (φωτογραφία από το βιβλίο της Ελ. Τούτση-Δρίβα, προερχόμενη από το αρχείο της Ελ. Ανδριανού-Ελευσινιώτη).

βγάζοντας συμπεράσματα για την καταγωγή τους, όπου φαίνονται και οι μετακινήσεις πληθυσμιακών ομάδων αυτή την εποχή.

Στο 3^ο Κεφάλαιο εξετάζεται η εκπαιδευτική πραγματικότητα κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας και του Όθωνα. Το Καποδιστριακό Σχολείο εξακολουθεί να λειτουργεί ως αλληλοδιδασκτικό. Χαρακτηριστική είναι η έλλειψη άλλοτε εκπαιδευτικών και άλλοτε οργανικών μέσων διδασκαλίας. Παράλληλα γίνονται και επισκευές στο κτίριο εξ αιτίας διαφόρων ζημιών που είχαν προκληθεί με την πάροδο του χρόνου.

Αλγεινή εντύπωση προκαλούν οι έριδες μεταξύ δημοτικών αρχόντων, πολιτών και υπηρετούντων στο εν λόγω σχολείο εκπαιδευτικών. Φαίνεται ότι η μισθοδοσία και η επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών εξαρτώντο όχι μόνον από την επαγγελματική τους αρτιότητα, αλλά κυρίως από τη σχέση τους με τους δημοτικούς άρχοντες.

Όλα τα παραπάνω φαίνονται έντονα στα έγγραφα της περιόδου αυτής, τα οποία παρατίθενται στο Παράρτημα. Διαγράφεται, έτσι, η επικράτηση της αναξιοκρατίας στη συγκρότηση των δομών του Νεοελληνικού Κράτους...

Προβληματίζει στο σημείο αυτό το γεγονός ότι τα έγγραφα σταματούν στο 1852, καθώς το υλικό των επόμενων ετών δεν έχει ακόμη ταξινομηθεί στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (τουλάχιστον μέχρι το 2005 όταν κατατέθηκε η συγκεκρι-

κριμένη πτυχιακή εργασία) με αποτέλεσμα το αρχεϊκό αυτό υλικό να μην είναι προσβάσιμο.

Μέσα από το συγκεκριμένο πόνημα συμπεραίνεται ότι το Καποδιστριακό Σχολείο της Σαλαμίνας είναι ένας χώρος, ο οποίος υποδέχθηκε εκπαιδευτικούς θεσμούς εν τη γενέσει τους. Ως εκ τούτου, αποτελεί ένα χώρο ιδιαίτερο, του οποίου η συνεισφορά στην εκπαίδευση του τόπου ήταν σημαντική, αφού για πολλά χρόνια ήταν το μοναδικό σχολείο του νησιού.

Και από πέρσι (τον Ιούνιο του 2010), επισκευασμένο και ανακαινισμένο, συνεχίζει να λειτουργεί ανάμεσα στους πολίτες της Σαλαμίνας ως Αρχαιολογικό Μουσείο, στεγάζοντας την ιστορία της και παίζοντας ένα ρόλο ενημερωτικό και εκπαιδευτικό, όπως άλλωστε συνέβαινε από την ίδρυσή του.

Ευχόμαστε καλή επιτυχία στην έκδοση και στη συγγραφέα καλή συνέχεια.

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ
ΣΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ (2008)

ΑΤΤΙΚΗ

ΣΑΛΑΜΙΝΑ

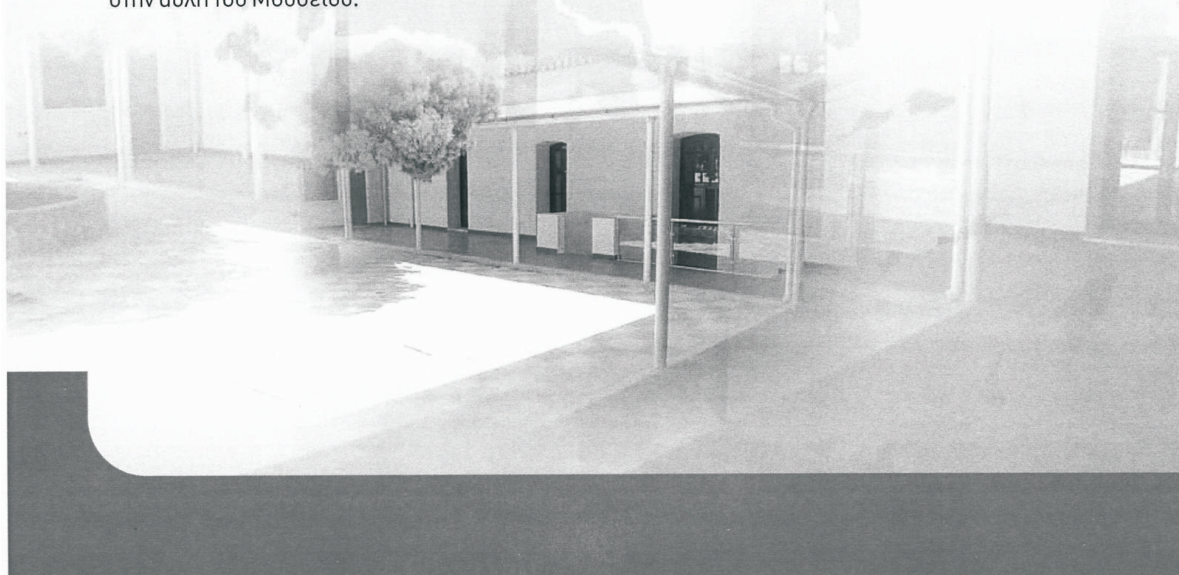
Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας

Πολυχρόνη Λεμπέση 42, 189 00 Σαλαμίνα
☎ +30 2104640759 ☎ +30 2104653572 ✉ kstepka@culture.gr

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας, στα νερά της οποίας διεξήχθη το 480 π.Χ. η ιστορική ναυμαχία των Περσικών πολέμων, στεγάζεται στο κτήριο του πρώην 1ου Καποδιστριακού Δημοτικού Σχολείου, το οποίο ανακαινίστηκε και επεκτάθηκε για το σκοπό αυτό. Το Μουσείο επιχειρεί να φωτίσει την ιστορία και τον αρχαιολογικό πλούτο του νησιού, πατρίδας του ομηρικού βασιλιά Αίαντα και του τραγικού ποιητή Ευριπίδη.

Τα εκθέματά του, που χρονολογούνται από την προϊστορική εποχή ως τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους, μοιράζονται σε τρεις αίθουσες. Στην πρώτη, παρουσιάζονται ευρήματα από τις διάφορες φάσεις κατοίκησης της Σαλαμίνας κατά την προϊστορική περίοδο. Από τα εκθέματα, ξεχωρίζει το αργυρό δακτυλίδιοσχημο περιάπτο από το Σπήλαιο των Περιστεριών, στη νότια ακτή του νησιού, το οποίο βρισκόταν σε χρήση από τα τέλη της 6ης χιλιετίας π.Χ. ως τις αρχές του 14ου αιώνα μ.Χ. Από το ίδιο σπήλαιο προέρχεται επίσης μελαμβαφής σκύφος του 430/420 π.Χ. με το όνομα του Ευριπίδη, ενισχύοντας την άποψη σχετικά με τη χρήση του σπηλαίου ως ψυχαστηρίου από τον τραγικό ποιητή. Μοναδικό είναι ακόμη το χάλκινο έλασμα με ιερογλυφική γραφή από τη μυκηναϊκή Ακρόπολη στα Κανάκια (όψιμος 13ος αι. π.Χ.), θέση που έχει ταυτιστεί με το ανακτορικό συγκρότημα του Αίαντα. Ευρήματα που κλιμακώνονται χρονολογικά από τους γεωμετρικούς ως τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους, καθώς και μαρμάρινες επιτύμβιες στήλες του 4ου αιώνα π.Χ., εκτίθενται στη δεύτερη αίθουσα του Μουσείου. Η τρίτη (υπερυψωμένη) αίθουσα, που πρόκειται να λειτουργήσει και ως χώρος εκπαιδευτικών προγραμμάτων, φιλοξενεί αποσπάσματα ιστορικών κειμένων, χάρτες και σχεδιαστικές αναπαραστάσεις για τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, μαρτυρίες αρχαιολογικές και φιλολογικές για τον Ευριπίδη και τη σχέση του με το νησί, αλλά και νομίσματα από διάφορες ανασκαφές. Τέλος, επιτύμβια μνημεία των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων από το νεκροταφείο της αρχαίας πόλης στην περιοχή των Αμπελακίων, καθώς και αρχιτεκτονικά μέλη από τον 5ο αιώνα π.Χ. ως τον 5ο/6ο αιώνα μ.Χ., καταλαμβάνουν το στεγασμένο περίστυλο χώρο στην αυλή του Μουσείου.

Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας. Η προθήκη με επιλεγμένα ευρήματα από την Μυκηναϊκή ακρόπολη των Κανακίων (επάνω αριστερά) και οι τέσσερις πλευρές της προθήκης με τα σημαντικότερα ευρήματα από το Σπήλαιο του Ευριπίδη και το Ιερό του Διονύσου (υπόλοιπες φωτογραφίες).

Π Ε Π Ρ Α Γ Μ Ε Ν Α Τ Ο Υ Δ . Σ . Τ Ο Υ Ο Μ Ι Λ Ο Υ Κ Α Τ Α Τ Ο 2 0 1 0

Την Κυριακή, 23.1.2011 πραγματοποιήθηκε η τακτική Γενική Συνέλευση των μελών του Ομίλου “Ακάμας”, στη Δημοτική Κοινότητα Σεληνίων. Η Γ.Σ. άρχισε ως εξής:

Καλωσόρισμα μελών, από τον Πρόεδρο. Ευχές για Καλή Χροιά.

Ευχαριστίες προς τον Δήμαρχο κ. Γιάννη Τσαβαρή, και προς τον Αντιδήμαρχο Δημοτικής Ενότητας Αμπελακίων κ. Πέτρο Παπαθεοχάρη για την παραχώρηση της Αίθουσας Εκδηλώσεων της Κοινότητας Σεληνίων για την σύγκληση της Γενικής Συνέλευσης. Ο κ. Δήμαρχος απέστειλε τους χαιρετισμούς του.

Ανακοίνωση για την ανασυγκρότηση του Δ.Σ. του Ομίλου μετά από την παραίτηση του κ. Παναγιώτη Βελτανισιάν. Η θέση του συμπληρώνεται από την Κα Φραγκούλα Γεώργια, Διδάκτορα Αρχαιολογίας. Νέος Γεν. Γραμματέας ορίστηκε από το Δ.Σ. ο κ. Νίκος Γαβριήλ.

Η ομιλία του Προέδρου:

“Τα πεπραγμένα του Δ.Σ. κατά το έτος που πέρασε έχουν ως εξής:

1. Εκδόθηκε το 4ο τεύχος του ενημερωτικού επιστημονικού Δελτίου του Ομίλου. Αποστέλλεται στα μέλη και στους φίλους, επίσης σε φορείς και βιβλιοθήκες. Κυκλοφορεί ευρέως και στην τοπική κοινωνία. Τα σχόλια και για αυτό το τεύχος υπήρξαν ιδιαίτερα θετικά.

2. Συνεχίστηκε η ενημέρωση (ο εμπλουτισμός) της ιστοσελίδας του Ομίλου, με ευθύνη του κ. Β. Οικονόμου και της Κας Χρ. Μαραμπέα.

3. Προωθήθηκε, ως ένα σημείο, το θέμα της δημιουργίας του “Αιάντειου και Ευριπίδειου Κέντρου” στο κτήριο του παλαιού Δημοτικού Σχολείου στο Αιάντειο, σε συνεργασία με τον Δήμο Σαλαμίνας (με τον πρώην Δήμαρχο κ. Σπύρο Σοφρά) και τον Αναπτυξιακό Σύνδεσμο (με την Πρόεδρο Κα Μίνα Μπούτση). Υπήρξε κάποια πρόοδος. Η αρχιτέκτων Κα Φωτ. Βλαχάκη, από την πλευρά του Ομίλου, ετοίμασε και υ-

πέβαλε στον Δήμο Σαλαμίνας την κτηριολογική και μηχανολογική μελέτη, για την νέα χρήση του κτηρίου, όπως είχε συμφωνηθεί, μετά από ανάθεση και υπογραφή σχετικής σύμβασης. Το θέμα χειρίζεται ο Δήμος. Δεν έχει αρχίσει ακόμη η υλοποίηση της μελέτης (δηλ. οι εργασίες).

4. Ετοιμάσθηκαν, με ευθύνη μας, τα κείμενα, στην Ελληνική και Αγγλική, των πινακίδων για τα μνημεία του νησιού, που θα τοποθετηθούν σε κομβικά σημεία του οδικού δικτύου. Παραδόθηκαν στους υπευθύνους του Δήμου, αλλά δεν προχώρησε η κατασκευή των πινακίδων εξ αιτίας του υψηλού, όπως κρίθηκε, κόστους κατασκευής και τοποθέτησής τους. Επρόκειτο να αναζητηθεί κατασκευαστής που θα προσέφερε χαμηλότερη τιμή. Το θέμα εκκρεμεί.

5. Υποβλήθηκε αίτημα στην ΔΗ.Κ.Ε.ΣΑ., μετά από προφορικές συνεννοήσεις, για εκτύπωση, σε μεγάλο αριθμό αντιτύπων και ευρεία κυκλοφορία, δύο (2) έγχρωμων ενημερωτικών πολυτύπων (δίγλωσσων) για τα μνημεία των Περιστεριών και των Κανακίων, των δύο δηλαδή διαμορφούμενων αρχαιολογικών πάρκων στην Σαλαμίνα, σε συνδυασμό μάλιστα με την έναρξη λειτουργίας του Αρχαιολογικού Μουσείου Σαλαμίνας, τον περασμένο Ιούλιο (2010), όπου εκτίθενται τα ευρήματα από το Σπήλαιο του Ευριπίδη στα Περιστέρια και την Μυκηναϊκή ακρόπολη (του Αίαντος) στα Κανάκια. Το θέμα δεν έχει προχωρήσει.

6. Στον αρχαιολογικό χώρο του Σπηλαίου του Ευριπίδη και του Ιερού του Διονύσου στα Περιστέρια το περασμένο Φθινόπωρο πραγματοποιήσαμε συμπληρωματικές εργασίες συντήρησης και ανάδειξης των μνημείων (συμπεριλαμβανομένης της επισκευής της μεταλλικής θύρας του Σπηλαίου). Ενωρίτερα, στις αρχές Αυγούστου του 2010, όπως είχε συμφωνηθεί πέρυσι, ο Δήμος Σαλαμίνας προχώρησε στην βελτίωση του ανηφορικού χωματόδρομου, που οδηγεί στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, με τσιμεντόστρωση, επί του παρόντος, με την προοπτική για περαιτέρω αναβάθμιση. Είναι η Οδός Ευριπίδου.

Απομένει η τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων, εντός του χώρου, που μπορεί να γίνει από τον Όμιλο.

7. Κατά την περίοδο των ανασκαφών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στα Κανάκια (το περασμένο Φθινόπωρο), οργανώθηκαν ξεναγήσεις στα μνημεία της περιοχής για μεγάλες ομάδες επισκεπτών, από τα Σελήνια και την υπόλοιπη Σαλαμίνα, συμπεριλαμβανομένων των μελών του Κ.Α.Π.Η. Αιαντείου, αλλά και από την Αθήνα, συμπεριλαμβανομένων και Γερμανόφωνων και Ολλανδών επισκεπτών.

8. Το Δ.Σ. του Ομίλου έλαβε απόφαση να αξιοποιήσει κατά τον καλλίτερο δυνατό τρόπο την περυσινή γενναία χορηγία, προς τον Όμιλο, της Κας Ελένης Κριτσίκη – Πάλλα, συζύγου του αείμνηστου Βυζαντινολόγου

Καθηγητή Δημητρίου Ι. Πάλλα, με την αναστήλωση, δηλαδή, και ανάδειξη του Πρωτοβυζαντινού τάφου στο Πυργιακόφι, εντός του αρχαιολογικού πάρκου των Κανακίων, τον οποίο είχε αποκαλύψει ο Δημ. Πάλλας το 1987. Ήδη συζητείται ο τρόπος ανάθεσης της απαραίτητης μελέτης αποκατάστασης του μνημείου, η οποία θα υποβληθεί για έγκριση στην 1^η Ε.Β.Α., ώστε να πραγματοποιηθεί στη συνέχεια το έργο, κατά την διάρκεια της επομένης ανασκαφικής περιόδου στα Κανάκια.

9. Τέλος, εκτυπώθηκε, για τους συμμετέχοντες στην σημερινή Συνέλευση, κάρτα στην οποία απεικονίζεται ένα Μυκηναϊκό έκθεμα του Αρχαιολογικού Μουσείου Σαλαμίνας, από την ακρόπολη στα Κανάκια, μαζί με τις ευχές μας για το 2011”.

Στιγμιότυπο από την τελευταία τακτική Γενική Συνέλευση (23.1.2011).

ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΣΤΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΤΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΣΤΑ ΚΑΝΑΚΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ

Κατά το 2010, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις μεγάλων ή μικρών ομάδων, καθώς και ενδιαφερομένων ατόμων, στους χώρους των ερευνών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων στα Κανάκια και στα Περιστερία, όπου ξεναγήθηκαν από τους ανασκαφείς, κυρίως κατά τη διάρκεια της ερευνητικής περιόδου του Φθινοπώρου του 2010.

Πρώτη στη σειρά, ήταν η καθιερωμένη επίσκεψη των φοιτητών της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών των Αθηνών, συνοδευόμενων από την Καθηγήτρια Margaret Miles, στο Σπήλαιο του Ευριπίδη και στο Ιερό του Διονύσου στα Περιστερία (μέσα Φεβρουαρίου 2010).

Κανάκια, ακρόπολη. Από την επίσκεψη των Φίλων του Μουσείου Μάνης Μιχάλη Κάσση (27.6.2010), με την παρουσία του διακεκριμένου γλύπτη, στο κέντρο.

Πυργιακόνι. Από την επίσκεψη της αρχαιολόγου Ιφιγένειας Δεκουλάκου, ανασκαφέως της Κλασικής Σαλαμίνας (29.9.2010).

Πυργιακόνι. Από την επίσκεψη ομάδος Ελλήνων, Γερμανών και Ολλανδών αρχαιοφίλων (3.10.2010).

Κανάκια, ακρόπολη. Από την επίσκεψη μελών του Κ.Α.Π.Η. Αιαντείου, οργανωμένη από τον Δήμο Σαλαμίνας (15.10.2010).

Κανάκια, ακρόπολη. Από την επίσκεψη του Διευθυντή του Ιταλικού Πρακτορείου Ειδήσεων (ANSA) στην Αθήνα Gulio Gelibter (πρώτου από τα δεξιά) στις 21.10.2010.

Φάνης Π. Καπαραλιώτης

Άρθρα με θέματα από την νεώτερη ιστορία και λαογραφία της Σαλαμίνας, στον τοπικό τύπο (2010).

Ομιλία σε ημερίδα για την ιστορία και την λαογραφία της Σαλαμίνας, που οργανώθηκε από τον Δήμο Σαλαμίνας, στο πλαίσιο των “Αιαντείων 2010” (αρχές Αυγούστου 2010).

Γιάννος Γ. Λώλος

Ανακοίνωση με τίτλο “A Classical Wreck off the Islet of Lagoussa”, στο *Archeomed, II° Workshop Internazionale: L’ Archeologia Subacquea Mediterranea incontra l’ Oriente, 26-27 Febbraio 2010*, Vesuvian Institute, Castellammare di Stabia, Italy.

Δημοσίευση ανακοίνωσης με θέμα “Σκλάβος, ένα Μεσοελλαδικό ορόσημο στη νότια ακτή της Σαλαμίνας”, στο A. Philippa-Touchais, G. Touchais, S. Voutsaki και J. Wright (επιμ. έκδ.), *Mesohelladica, The Greek Mainland in the Middle Bronze Age, International Conference, Athens, 9–11 March 2006, BCH, Suppl. 52, 2010, 181-185*.

Επίβλεψη συντήρησης κεραμεικών ευρημάτων Κανακίων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας (σε τρεις φάσεις, Μάρτιος-Ιούλιος 2010).

Ξεναγήσεις ομάδων επισκεπτών στους χώρους των ανασκαφών στα Κανάκια κατά την διάρκεια της ερευνητικής περιόδου του 2010.

Χριστίνα Μαραμπέα

Ανακοίνωση με τίτλο “The Maritime Contacts of Mycenaean Salamis”, στο *Archeomed, II° Workshop Internazionale: L’ Archeologia Subacquea Mediterranea incontra l’ Oriente, 26-27 Febbraio 2010*, Vesuvian Institute, Castellammare di Stabia, Italy.

Επίβλεψη συντήρησης κεραμεικών ευρημάτων Κανακίων στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας (σε τρεις φάσεις, Μάρτιος-Ιούλιος 2010).

Ξεναγήσεις ομάδων επισκεπτών στους χώρους των ανασκαφών στα Κανάκια κατά την διάρκεια της ερευνητικής περιόδου του 2010.

Χρήστος Σ. Μυλωνάς

Οργάνωση εκδήλωσης για τον Σύλλογο Δασκάλων και Νηπιαγωγών Σαλαμίνας, με θέμα “Πέτρος Φουρικής”, στο Δημαρχείο Σαλαμίνας, στην εορτή των Τριών Ιεραρχών (31.1.2010). Προβλήθηκε σπάνιο φωτογραφικό υλικό από τη ζωή και το έργο του Π. Φουρικής. Διαβάστηκαν επίσης από δασκάλους του νησιού αποσπάσματα δημοσιευμένων εργασιών του. Το υλικό προέρχεται από το αρχείο του Χρήστου Σ. Μυλωνά.

Μελέτης Τούτσης

“Σαλαμίνα: γνωστές και άγνωστες σελίδες του ιστορικού της παρελθόντος. Μέρος Β’ (Αρχαία και Βυζαντινή, Ευρωπαϊκή Περιηγητική Γραμματεία)”, περ. *Βάκιλος, τεύχ. 3, 2010, 46-53*.

ΑΚΑΜΑΣ
ΟΜΙΛΟΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 2006

Ενημερωτικό Δελτίο Αρ. 5
Μάρτιος 2011

Εκδότης:
Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Γιάννος Γ. Λώλος

Σύνταξη Τεύχους:
Χριστίνα Μαραμπέα
Σόνια Σολωμού

Σχεδιασμός-Επιμέλεια εντύπου:
Χριστίνα Μαραμπέα

Εκτύπωση:
Δημήτρης Καρούας

ISSN: 1791-2334

© Ακάμας,
Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή-ολική, μερική ή περιληπτική-, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού του δελτίου, με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τους συγγραφείς και τον Επιστημονικό Υπεύθυνο-Διευθυντή της Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Γιάννος Γ. Λώλος
Αντιπρόεδρος: Ανδρέας Βλαχόπουλος
Γεν. Γραμματέας: Νίκος Γαβριήλ
Ειδ. Γραμματέας: Χριστίνα Μαραμπέα
Ταμίας: Γιάννης Παναγιωτόπουλος
Σύμβουλοι: Εύη Μικρομάστορα
Φραγκούλα Γεώργια

Νομικός Σύμβουλος: Λεωνίδας Κ. Θανόπουλος

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χρήστος Αγουρίδης • Ηλίας Σπονδύλης •
Στέλλα Δεμέστιχα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Έδρα:
Πατησίων 77-79, Αθήνα, 104 34.
Τηλ./Fax. +30 210-8834118

Γραφείο Σαλαμίνας:
Ακτή Θεμιστοκλέους 38, Σελήνια
Σαλαμίνας, 189 02.
Τηλ./Fax. +30 210-4671775

www.akamas.gr
E-mail: info@akamas.gr
????μ?? ???a??asμ?? t?ap???? (Eurobank):
0026/0196/34/0200068916